

EXPLORATIEF ONDERZOEK NAAR DE WERKZAME ELEMENTEN
VAN EEN ZORGBOERDERIJ

Masterproef neergelegd tot het behalen van
de graad van master in de Pedagogische Wetenschappen,
afstudeerrichting Orthopedagogiek.

door Silke Devos

Promotor: Wouter Vanderplasschen

Voorwoord

In dit voorwoord had ik graag enkele mensen bedankt die er mee voor zorgden dat ik met deze masterproef, mijn studies tot een goed einde kon brengen.

Eerst en vooral wil ik alle zorgboeren en –boerinnen bedanken voor hun deelname aan het onderzoek, voor hun enthousiasme, hun gastvrijheid en voor de warme ontvangst op hun boerderijen. Deze ontmoetingen waren boeiend en inspirerend, waarvoor dank. Ook de mensen van het Steunpunt voor Groene Zorg wil ik bedanken, voor het aanreiken van de steekproef en voor het advies.

Vervolgens wil ik ook mijn promotor Wouter Vanderplasschen bedanken voor het begeleiden van dit leerproces.

En tenslotte wil ik mijn moeder en zus bedanken voor hun onvoorwaardelijke steun tijdens mijn hele opleiding. Joline voor haar enthousiasme, zij maakte me warm voor het boerenleven. Ook Jonas en mijn goede vrienden droegen elk op hun manier hun steentje bij... bedankt!

Voorwoord	2
Inhoud	4
Inleiding	6
1. Literatuurstudie	8
1.1. Algemeen kader	8
1.1.1. Concepten	8
1.1.2. Historische context	10
1.1.3. Actuele stand van zaken	12
1.1.4. Situering binnen de maatschappelijke en orthopedagogische context	15
1.1.4.1. Landbouwverbreding en multifunctionele landbouw	15
1.1.4.2. Duurzame ontwikkeling van de samenleving	15
1.1.4.3. Burgerschap en Quality of Life	16
1.1.4.4. Vermaatschappelijking van de zorg	17
1.2. De meerwaarde van een zorgboerderij	17
1.2.1. Het perspectief van de hulpboer	18
1.2.1.1. Eigenschappen specifiek voor een boerderij	18
1.2.1.2. Eigenschappen die verschillen van de traditionele voorzieningen	20
1.2.2. Het perspectief van de zorgboer	22
1.3. Kwaliteit en professionalisering	23
1.3.1. Kwaliteit	24
1.3.2. De rol van de boer	25
1.3.3. De rol van de voorziening en van het Steunpunt voor Groene Zorg	26
1.3.4. Methodische aanpak	26
2. Probleemstelling en onderzoeksvragen	28

3. Methodologie	30
3.1. Methodologie	30
3.2. Steekproefomschrijving	31
3.3. Gegevensanalyse	31
3.4. Betrouwbaarheid en validiteit	31
4. Resultaten	33
4.1. Algemene informatie	33
4.2. Perspectief van de Hulpboer	34
4.2.1. Werkzame elementen	34
4.2.1.1. Eigenschappen die eigen zijn aan een boerderij	34
4.2.1.2. Eigenschappen die verschillen met de traditionele voorzieningen	36
4.2.2. Effecten	37
4.3. Perspectief van de Zorgboer	38
4.3.1. Motivatie	38
4.3.2. Taakomschrijving	40
4.3.3. Voordelen	41
4.3.4. Knelpunten	42
4.4. Kwaliteit en Professionalisering	43
5. Discussie	49
5.1. Aanbevelingen	51
5.2. Conclusies	53
6. Bronnen	55
7. Bijlagen	59

Inleiding

Motivatie

Een goede vriendin van mij is de laatste jaren bezig met de uitbouw van een bioboerderij. Het gaat om een multifunctioneel bedrijf en ik kan er enorm van genieten om er eens een handje te helpen. Ze begonnen met het kweken van pompoenen. Vandaag is er een hoevewinkel, een zelfpluktuin, ze ontvangen er groepen en in de zomer wordt er een cafetaria uitgebaat. Ze gingen met andere woorden op zoek naar verschillende activiteiten, die naast de landbouwactiviteiten, van de boerderij een bloeiend bedrijf zouden maken. Een mooi voorbeeld van verbrede landbouw dus. Ook een zorgtak binnen het bedrijf behoorde tot de mogelijkheden. Naar aanleiding van mijn studies kwamen ze bij mij te rade om meer te weten te komen over de zorglandbouw. Omdat we tijdens onze opleiding weinig over deze sector te horen kregen, ging ik zelf op zoek naar informatie. Hoewel zorglandbouw een zeer lange traditie heeft binnen landbouwfamilies, is het een relatief nieuw begrip binnen de zorg en welzijnssector. Tot op vandaag wordt de zorglandbouw dan ook gesubsidieerd door het departement Landbouw en Visserij. Al gauw werd mijn interesse groter en besloot ik stage te lopen op een zorgboerderij. Ik liep stage op een melkveebedrijf in Middelburg, en kon uitgebreid kennis maken met het reilen en zeilen van een Nederlandse zorgboerderij. Ik raakte steeds meer overtuigd van de werkzaamheid van een zorgboerderij. Wel stelde ik vast dat er grote verschillen waren tussen de Nederlandse en Vlaamse organisatie van de zorglandbouw en besloot dan ook mijn masterproef aan de Vlaamse zorglandbouw te wijden. De literatuur rond dit onderwerp is nog relatief beperkt, en tot nu toe werd vooral in Nederland het meeste onderzoekswerk verricht. Ook omdat zorglandbouw nieuwe kansen biedt voor zowel de landbouw als de zorg en welzijnssector, en omdat het een waardevolle bijdrage kan leveren aan de kwaliteit van leven voor een breed gamma aan doelgroepen uit het orthopedagogisch werkveld, door middel van een zinvolle dagbesteding, leek dit een boeiend onderzoeksthema voor de masterproef.

Probleemstelling

Aangezien er nog maar weinig onderzoekswerk over zorglandbouw voorhanden bleek, vooral in Vlaanderen, leek dit een boeiend onderwerp voor de masterproef. We willen weten waarom de sector zo snel groeit en inzetbaar is voor zoveel verschillende mensen. Het leek ons dus nuttig om eerst en vooral na te gaan wat nu juist de kritische elementen zijn die ervoor zorgen dat zorgboerderijen werken, populair zijn en waaraan het succes van de zorglandbouw te danken is. Dergelijk onderzoek bestaat maar er worden steeds andere indelingen gemaakt of er wordt gespecificeerd op basis van de doelgroep, waardoor het nog steeds moeilijk is om hierin eenduidigheid te vinden. Een groot deel van het bestaande onderzoek werd ook in Nederland verricht, waar de zorglandbouw op een andere manier wordt georganiseerd en anders wordt ingevuld. Daarom is het dus nodig om de Vlaamse zorglandbouw te exploreren en na te gaan welke betekenis Vlaamse zorgboeren hieraan verlenen.

Een zorgboerderij is een regulier landbouwbedrijf, waarbinnen een zorgtak wordt geïntegreerd. Hulpboeren werken mee op de boerderij, en worden hierin begeleid door de landbouwers zelf.

Hulpboeren worden op die manier geïntegreerd binnen het gezin en de sociale omgeving van de boerderij, en het is dus een goede toepassing van de vermaatschappelijking van de zorg. Maar in het kader van de professionalisering binnen de zorgsector leek het ons ook zeer boeiend om de rol van de zorgboer onder de loep te nemen. We willen onder andere nagaan in welke mate de omgang met hulpboeren bepaald wordt door het al dan niet hebben van een opleiding of achtergrond in de zorgsector. Zorgboeren staan immers in voor de dagelijkse begeleiding van hulpboeren, en bepalen dus in zekere mate de kwaliteit van de dagbesteding en de begeleiding daarvan.

Tenslotte wil ik ook de discussie aanhalen rond het bieden van kwaliteitsvolle dagbesteding op de zorgboerderij en in de zorglandbouw in het algemeen. Uit de literatuur blijkt namelijk dat dit ook op internationaal vlak een discussiepunt is, omdat men steeds wil kunnen garanderen dat het belang van de hulpboer voorop staat.

Opbouw

We starten deze masterproef met een literatuurstudie waarin we op zoek gaan naar theoretische en wetenschappelijke informatie rond dit thema. Hierbij worden de verschillende concepten besproken en kaderen we de zorglandbouw binnen de verschillende maatschappelijke ontwikkelingen op gebied van landbouw en in de orthopedagogiek. Vervolgens wordt nagegaan welke elementen in de bestaande literatuur naar voor worden gebracht als de kritische en werkzame factoren in de zorglandbouw. Vervolgens verdiepen we ons in het spanningsveld dat binnen de zorglandbouw is ontstaan tussen de professionalisering binnen de zorgsector en de vermaatschappelijking ervan. Hierbij wordt de rol van de landbouwer in het proces van hulpverlening of ondersteuning onder de loep genomen. En ten slotte bekijken we ook de discussie in verband met het bewaken van de kwaliteit van de zorgboerderijen.

Het tweede luik van deze masterproef omvat het onderzoeksgedeelte, waarin het methodologisch kader en de resultaten van het onderzoek uitvoerig worden besproken. We sluiten dit gedeelte af met een discussie waarin de bevindingen uit het onderzoek worden teruggekoppeld aan de literatuur. Vervolgens formuleren we enkele aanbevelingen voor de praktijk en voor eventueel verder onderzoek betreffende de zorglandbouw.

We kiezen er in deze masterproef voor om de term 'hulpboer' te gebruiken, net omdat de zorglandbouw los wil staan van de traditionele hulpverlening en omdat we geen specifieke doelgroep voor ogen hebben. De zorglandbouw staat immers open voor een heel brede waaier aan doelgroepen, en we gaan op zoek naar de algemene werkzame elementen van zorglandbouw. We hebben geen onderverdeling gemaakt op basis van doelgroep, en daarom achten wij 'hulpboer' de meest geschikte en neutrale term. Verder kiezen we steeds voor de mannelijke vorm, maar het spreekt voor zich dat dit verwijst naar zowel zorgboeren als zorgboerinnen, en hulpboeren en –boerinnen, tenzij dit expliciet anders wordt vermeld.

1. Literatuurstudie

1.1. Algemeen kader

Om het fenomeen van zorgboerderijen te bestuderen, lijkt het ons noodzakelijk om een aantal begrippen duidelijk te omschrijven. We gaan hierbij op zoek in de bestaande literatuur naar de verschillende definities van onder andere ‘een zorgboerderij’, ‘zorglandbouw’ en ‘groene zorg’.

Vervolgens bekijken we de historische context waarin het fenomeen van zorglandbouw ontstaan is en hoe de zaken er momenteel voor staan.

Tenslotte gaan we de zorglandbouw situeren binnen de maatschappelijke en orthopedagogische context waarin dit fenomeen nu verder ontwikkeld.

1.1.1. Concepten

In de literatuur over zorgboerderijen en groene zorg, is eenduidigheid nog ver te zoeken. Daarom is het noodzakelijk de verschillende concepten goed in kaart te brengen.

Het Vlaamse Steunpunt voor Groene Zorg lanceerde in 2004 de volgende omschrijving:

“Onder Groene Zorg verstaan we alle mogelijke vruchtbare combinaties van een groene omgeving met de zorg voor een brede waaier kwetsbare groepen uit de samenleving waarbij

- *een holistische visie op hulp- en zorgverlening de zorgvorm schraagt en de praktische uitwerking onderbouwt;*
- *de waarden harmonie, verbondenheid en empowerment centraal staan;*
- *de meerwaarde ligt in het vermaatschappelijken van de zorg.”*

Als we daarnaast naar de definitie van ‘Green Care’ kijken, stellen we vast dat deze termen, die letterlijk hetzelfde betekenen, toch anders worden ingevuld. Het Europese onderzoeksfonds COST¹ omschrijft ‘Green Care’ als volgt:

“Green Care is the utilisation of agricultural farms – the animals, the plants, the garden, the forest, and the landscape – as a base for promoting human mental and physical health, as well as quality of life, for a variety of client groups.”

De term ‘Groene Zorg’ blijkt een ruimer begrip dan ‘Green Care’. De definitie van ‘Green Care’ vermeldt het inzetten van landbouwbedrijven in de zorg en welzijnssector, terwijl ‘Groene Zorg’ naar een groene setting verwijst. Dit kunnen bijvoorbeeld ook volkstuintjes zijn die worden ingezet als instrument bij buurtwerking. In beide definities wordt wel een brede waaier kwetsbare groepen vermeld. In de Vlaamse definitie worden visie, waarden en de meerwaarde vermeld, terwijl de internationale definitie enkel het algemene doel noemt, namelijk het bevorderen van het fysieke en mentale welbevinden en van de kwaliteit van bestaan. Wanneer we dit begrippenkader bestuderen, stellen we dus vast dat eenduidigheid ontbreekt en dat er overlappingen zijn tussen de verschillende benamingen.

---

¹ COST is an intergovernmental European framework for international co-operation between nationally funded research activity

Wanneer we verder kijken op internationaal niveau, vinden we nog andere benamingen zoals Farming for Health en Social Farming. Dessen (2008) hanteert de volgende werkdefinitie voor het ruime begrip 'Farming for Health':

"Farming for Health is based on a combination of agriculture and care. The focus is both on the farming system (which includes such components as the farm enterprise itself, operational management, the farmer, and the farmer's social environment) and the care sector (including for example, the help-seeker, the institution, and the care professional). The result is a very diverse picture of care-seekers involved in on-farm activities."

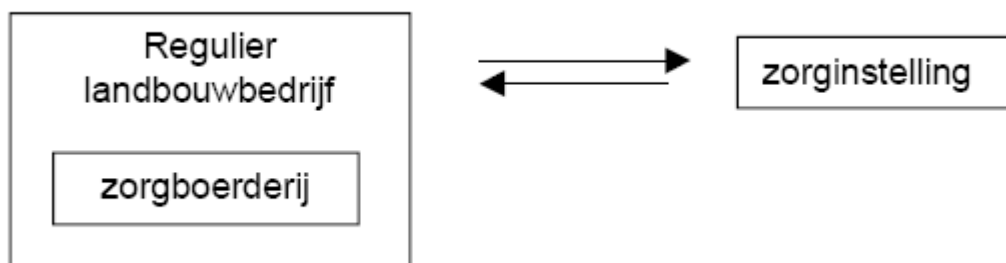
Binnen het Europese SoFar² project wordt Social Farming omschreven als:

"Particularly we may speak of social farming (or 'care farming' or 'green care') to describe those farming practices aimed at promoting disadvantaged people's rehabilitation and care and/or towards the integration of people with 'low contractual capacity' (i.e.: psychophysical disabilities, convicts, drug addicts, minors, emigrants)."

Ook in deze omschrijvingen is sprake van de combinatie van landbouw en zorg en een brede waaier aan doelgroepen. Dergelijke benamingen genieten wel onze voorkeur, omdat enerzijds het gezondheidsbevorderende effect en anderzijds het sociale aspect wordt benadrukt, in plaats van de zorg op zich. Helaas stellen we vast dat er geen Nederlandse vertaling van deze benamingen voorhanden is, of gehanteerd wordt.

Vervolgens gaan we ook na wat nu precies de betekenis is van een 'zorgboerderij'. Volgens Maertens en Speecke (2002) kan men een zorgboerderij omschrijven als een agrarisch bedrijf dat ruimte biedt aan mensen die hulp, zorg of begeleiding nodig hebben. Figuur 1 toont het model van een zorgboerderij binnen een 'echt' bedrijf, dit in tegenstelling met wat men een instellingsboerderij noemt. Een zorgboerderij is dus onafhankelijk, maar samenwerking en communicatie met een zorginstelling blijven wel behouden. Zij benadrukken verder dat er zeer uiteenlopende combinaties mogelijk zijn, naargelang de verhouding tussen landbouw en zorg, en dat dit bijdraagt tot het bieden van zorg op maat.

Figuur 1: model van een zorgboerderij binnen een regulier bedrijf (Maertens en Speecke, 2002)

In Vlaanderen wordt vooral het familiale karakter van zorglandbouw benadrukt, en het aansluiten bij de vermaatschappelijking van de zorg. Zorglandbouw heeft hier, in tegenstelling tot sommige andere landen, geen uitgesproken therapeutisch karakter. De inclusie van deelnemers in de werksituatie en binnen de familiale sfeer op de boerderij en het aangaan van interpersoonlijke relaties zijn de

² Social Farming is a European Specific Support Action on Social Services in Multifunctional Farms.

voornaamste doelstellingen. De meeste zorgboerderijen in Vlaanderen zijn particuliere bedrijven, en zowat alle bedrijfstypes komen aan bod. In Vlaanderen en ook in Nederland ligt het initiatief voor zorglandbouw vooral bij de landbouwsector.

Ook het begrip 'zorgboerderij' kan dus in elk land anders benoemd of omschreven worden. De initiatieven kunnen dan ook sterk van elkaar verschillen, naargelang de verhouding tussen zorg en landbouwproductie, naargelang de doelgroep, het aantal deelnemers, de activiteiten enzovoort. In Vlaanderen heeft men ervoor gekozen om pas van een zorgboerderij te spreken als het gaat om een erkend regulier agrarisch bedrijf, dit in tegenstelling tot de instellingsboerderijen. In andere landen zal men het onderscheid op een andere manier maken.

Voor alle duidelijkheid geven we hier de actuele en concrete omschrijving die het Steunpunt Groene Zorg hanteert:

"Onder Groene Zorg vallen alle mogelijke activiteiten voor de brede waaier aan kwetsbare groepen waarbij, in een vrijwillig kader en onder begeleiding, een groene werkomgeving wordt benut met het oog op beleving, dagbesteding, time-out of begeleiding van een arbeidstraject. Waarbij de initiatieven worden onderverdeeld in instellingsboerderijen, sociale werkplaatsen met land- en tuinbouwactiviteiten, kleinschalige projecten en zorgboerderijen."

Wanneer we in deze masterproef spreken over een zorgboerderij, gaat het dus over een regulier agrarisch productiebedrijf, waarbinnen de zorgtak werd geïntegreerd. Op deze boerderijen draaien de hulpboeren gewoon mee in de dagelijkse werkzaamheden, onder begeleiding van de boer. Men krijgt hiervoor een subsidie en de hulpboer ontvangt geen loon. Naast 'zorgboerderij' kiezen we voor de term 'zorglandbouw' in plaats van 'groene zorg', om verwarring te voorkomen. Zorglandbouw is dus een verzamelnaam voor alle landbouwbedrijven die hulpvragers opvangen en voor het fenomeen waarin zorg gecombineerd wordt met de landbouw.

1.1.2. Historische context

Momenteel is de zorglandbouw een nieuwe en groeiende sector, en er werd een structureel kader rond ontwikkeld. Toch is Groene Zorg geen nieuw gegeven. Het fenomeen kent reeds een lange traditie, voor de naam Groene Zorg er werd opgeplakt. Het opnemen van de zorg voor personen met een beperking door landbouwgezinnen is allesbehalve ongewoon. Vaak werkten familieleden op het bedrijf of mensen uit de omgeving, die moeilijk terecht konden op de reguliere arbeidsmarkt. De geschiedenis van de psychiatrische zorg in Geel (Ronse, 1988), gaat bijvoorbeeld terug tot in de Middeleeuwen en is een goede illustratie van 'groene zorg avant la lettre'. Armen en 'krankzinnigen' werden geplaatst in gezinnen. In die tijd was het vooral van belang deze mensen te isoleren, weg van de slechte invloed van medepatiënten. In dit opzicht waren de pleeggezinnen de ideale 'isoleercel', en het was vooral een goedkope oplossing. Uiteraard was dit wel het begin van de 'Geelse gezinsverpleging, die ondertussen al lang succesvol wordt toegepast.

Ook in de grote instellingen, was er in zekere zin sprake van een combinatie van landbouw en zorg. Tot in de twintigste eeuw waren de instituten gemeenschappen, die zelfstandig functioneerden, weg

van de samenleving. Binnen de muren van het instituut kon men aan elke behoefte voldoen. Men had er sportfaciliteiten, er was een kerk, een winkel, een bibliotheek en men had er ook een moestuin en eventueel wat vee. Vaak werden bewoners ingeschakeld om mee te werken in deze voorzieningen, en dus ook bij de landbouwactiviteiten. Dit blijkt onder andere uit een studie van Diana Gittins (in Dessen, 2008), die onderzoek deed in het Severalls Hospital in Essex (Gittins 1998). De studie omvat de periode van 1913 tot 1997 en is gebaseerd op een analyse van ziekenhuisdocumenten en interviews met personeel en bewoners. Uit deze studie blijkt dat mannelijke patiënten van dit psychiatrisch ziekenhuis werden ingezet bij het werk op de 'ziekenhuisboerderij'. Ze werkten in groep samen met een personeelslid en deden vaak zwaar fysiek werk.

Uiteraard zijn er ook voorbeelden in de Vlaamse geschiedenis, waarin het verrichten van fysiek werk en een groen omgeving, als waardevolle elementen worden beschouwd. We denken hierbij aan het psychiatrisch centrum Dr. Guislain³. Dr. Jozef Guislain was een van de pioniers die een beweging inzette binnen de zorg voor mensen met psychische problemen, naar een meer menswaardige behandeling van deze patiënten. Guislain was een van de eersten die ervoor pleitte om patiënten zoveel mogelijk aan het werk te zetten, omdat 'ledigheid' één van de oorzaken van geestesziekte kon zijn. Lichaamsbeweging was volgens hem een hulpmiddel dat de verstandsfunctie stimuleert. Bovendien moest de instelling op het platteland liggen in een rustige omgeving en de gebouwen moeten een indruk van rust, vrijheid en veiligheid oproepen. Daarom moesten op het terrein ook veel tuinen, velden en binnenplaatsen zijn.

Ook binnen de Nieuwe Schoolbeweging⁴ werd het platteland naar waarde geschat. Het opvoedingsmilieu was daar in tegenstelling tot in de steden eenvoudig en natuurlijk. Ook het werken met de handen was één van de uitgangspunten van de reformpedagogiek, omdat hieraan naast een praktische betekenis, ook een gunstige invloed op het waarnemingsvermogen en het denken van kinderen, werd toegeschreven. Men was er van overtuigd dat opvoeding en onderwijs levensecht moest zijn, en dus in de gewone dagdagelijkse realiteit moest plaatsvinden.

Ook Ter Horst benadrukt het belang van een 'Volle opvoedingsomgeving' (in van der Ploeg, J. D. 2006) . Die omgeving moet volgens hem de 'volheid' van de werkelijkheid representeren. Voor hem betekent dit dat er in de omgeving van kinderen ten eerste andere mensen aanwezig moeten zijn waarmee het kind relaties kan aangaan. Daarnaast moeten er volgens Ter Horst dieren en planten zijn en ook de elementen zijn noodzakelijk in de opvoedingsomgeving van ieder kind.

Veel van de essentiële waarden en uitgangspunten van de zorglandbouw zijn dus reeds terug te vinden in de geschiedenis van verschillende orthopedagogische werkvelden.

Volgens Di Iacovo en O'Conner (2009) kunnen we besluiten dat zorglandbouw zowel een traditioneel als een modern en innovatief fenomeen is, waarvan het initiatief vooral bij de landbouwers ligt. Zij stelden vast dat er over heel Europa een rijke geschiedenis bestaat van zeer uiteenlopende vormen

---

³ www.museumdrguislain.be
www.guislain.be

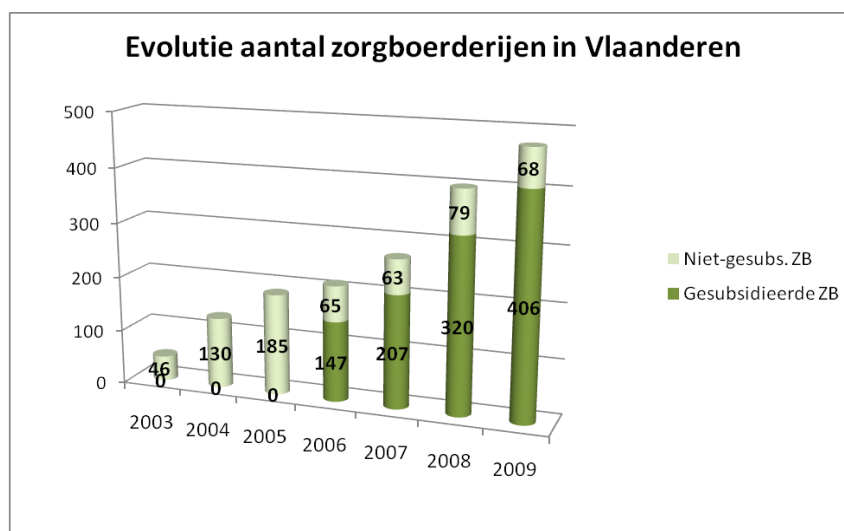
⁴ <http://mens-en-samenleving.infonu.nl/pedagogiek>

van landbouw, die gekenmerkt worden door een bijzondere en stevige relatie met sociale inclusie. Vaak werden deze initiatieven spontaan opgericht, vanuit persoonlijke overtuiging en ethische idealen van hun stichters. Omwille van deze bottom-up ontwikkeling zijn veel van deze initiatieven volgens deze auteurs onzichtbaar gebleven, en is dit de reden van het ontbreken van een stevige juridische en institutionele omkadering van de zorglandbouw.

1.1.3. Actuele stand van zaken

In Vlaanderen en in een aantal andere Europese landen is de zorglandbouw momenteel een snel groeiende sector. In figuur 2 kunnen we zien dat het aantal erkende zorgboerderijen tussen 2006 en 2009 meer dan verdubbeld is, en deze stijging neemt voorlopig nog niet af. Men maakt hier een onderscheid tussen gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde zorgboerderijen. Gesubsidieerde zorgboerderijen zijn professionele land- en tuinbouwbedrijven, de niet gesubsidieerde zorgboerderijen zijn niet erkend als professioneel land- of tuinbouwbedrijf. Dit kunnen bijvoorbeeld paardenmaneges zijn, kinderboerderijen, tuinaanleggers, hobbyboeren enzovoort.

Figuur 2: De evolutie van het aantal zorgboerderijen in Vlaanderen (Jaarverslag Groene Zorg, 2009)

De snelle groei van de sector trok de aandacht en er ontstond een behoefte, vanuit de betrokken sectoren, naar een duidelijkere organisatie. In 2003 werd een haalbaarheidsstudie gevoerd voor de oprichting van een steunpunt voor groene zorg. Uit deze studie bleek dat er nood was aan een duidelijke regelgeving, aan netwerkvorming, aan het uitbouwen van een kenniscentrum, aan een centraal contactpunt en aan de uitwerking van een kwaliteitslabel voor groene zorg. In januari 2004 werd dan ook het Steunpunt voor Groene Zorg opgericht door Boerenbond, Cera en Groep KVLV.

In een evaluatierapport van het steunpunt (Goris, Weckhuysen en Dedry, 2007) lezen we dat de welzijnssector in 2004 aangaf dat het uitbouwen van een netwerk van zorgboerderijen in Vlaanderen heel wat opportuniteiten zou kunnen bieden, vooral in het kader van de vermaatschappelijking van de zorg. Verschillende welzijnsvoorzieningen waren op zoek naar activiteiten buiten de instellingsmuren. Welzijnsvoorzieningen werden vooral aangesproken door de kleinschaligheid en het informele

karakter van de initiatieven en men zag zorgboerderijen als een goede aanvulling op het bestaande hulpverleningsaanbod.

Figuur 3 toont vanuit welke sectoren er aanvragen worden gedaan om hulpboeren op een zorgboerderij te plaatsen. Momenteel worden de meeste hulpboeren doorverwezen vanuit het onderwijs, dus door de Centra voor Leerlingen Begeleiding. Hierbij gaat het dan om een schoolvervangend pedagogisch project of een time-out, omdat de leerling problemen ervaart op school en een pauze nodig blijkt of omdat de leerling dreigt weggestuurd te worden. Wegsturing wil men ten allentijde voorkomen omdat de leerling hierdoor in een negatieve spiraal dreigt te komen (Rombouts, 2000). Men benadrukt dat hier geen sprake is van een opvangsysteem, maar dat de plaatsing op een zorgboerderij gezien wordt als een instrument om de leerling te helpen. Soms worden leerlingen met een problematisch schooltraject preventief op een zorgboerderij geplaatst.

Wanneer mensen vanuit andere sectoren worden doorverwezen naar Groene Zorg, kan dit naast een pedagogisch project ook in het kader van dagbesteding, arbeidszorg of arbeid.

Figuur 3: Vanuit welke sectoren komen er vragen voor samenwerking met de zorgboerderij (2009)? (Jaarverslag Steunpunt Groene Zorg, 2009)

Ook in Wallonië kent men Groene Zorg. Vanuit de Union des Agricultrices Wallonnes is men er gestart met een project 'Fermes ressourcement'⁵. Dit zijn 'herbronningsboerderijen' waar mensen een tijdje kunnen logeren als ze behoefte hebben aan rust en ontspanning. Mensen die bijvoorbeeld te veel stress ervaren, of mensen met een burn-out, mensen die langdurig ziek zijn of herstellend kunnen er terecht. Vanuit Vlaanderen bestaat interesse voor deze Waalse zorgboerderijen, en omgekeerd geldt hetzelfde.

Maar Groene Zorg kent ook buiten onze landsgrenzen succes. Vooral in Nederland is de zorglandbouw zeer goed uitgebouwd. Er werd een uitgebreide ondersteunende structuur ontwikkeld

⁵ <http://www.fermesressourcement.be>

die een landelijk Steunpunt omvat, regionale verenigingen en studiegroepen⁶. Men ontwikkelde er ook een eigen kwaliteitssysteem en een handboek voor zorglandbouw. Sinds kort bestaat er zelfs een specifieke opleiding voor mensen die willen werken binnen de zorglandbouw.

In 2006 ging het onderzoeksproject So Far⁷ van start. Dit project heeft als doel een platform te creëren, dat in de toekomst ondersteuning moet bieden bij het ontwerpen en opstellen van het beleid op nationaal en Europees niveau met betrekking tot Social Farming. Men wil hiermee de opbouw van een institutionele omkadering steunen voor Social Farming initiatieven. Men wil onderzoek en praktijk dichter bij elkaar brengen en de verschillende Europese ervaringen bundelen om zo deze ervaringen te vergelijken, uit te wisselen en te coördineren. In figuur 4 zien we een overzicht van de deelnemende landen met het aantal zorgboerderijen. We kunnen hieruit afleiden dat België en Nederland de koplopers zijn, omdat ook de verhouding ten opzichte van het totale aantal boerderijen vermeld wordt.

In figuur 4 zien we het aantal zorgboerderijen in de landen die deelnemen aan het SoFar-project.

Figuur 4: Aantal zorgboerderijen per land en % van het totale aantal boerderijen (Blom en Hassink, 2008)

Land	Aantal	% van het Totaal
Nederland	700*	0.7
Italië	450	0.01
Duitsland	298	0.03
België	260	0.4
Ierland	90	0.08
Slovenië	20	<0.01
Frankrijk	>1200	>0.02
		Bron: Jan Hassink 2007
*Is nu inmiddels >900		

Ook COST⁸, een Europees onderzoeksfonds, engageert zich om onderzoek naar zorglandbouw te steunen en te bundelen. Het is de bedoeling om meer wetenschappelijke kennis te verzamelen over de beste manieren om groene zorg te implementeren binnen de landbouw, waardoor de mentale en fysieke gezondheid en de kwaliteit van leven van mensen wordt vergroot.

Farming for Health⁹ is een internationale 'community of practice', waarin onderzoekers en praktijkwerkers hun kennis en ervaring met betrekking tot zorglandbouw bundelen. Sinds 2004 begon men workshops te organiseren en werd ook een jaarlijks 'Farming for Health Congres' in het leven geroepen. De workshops dienen als voorbereiding op de jaarlijkse internationale bijeenkomst, die

⁶ <http://www.zorglandbouw.nl>

<http://www.zorgboeren.nl>

⁷ <http://sofar.unipi.it>

⁸ <http://www.umb.no/greencare>

⁹ <http://www.farmingforhealth.org>

kennis en ervaring samenbrengt vanuit 22 landen. Men gelooft sterk in deze interdisciplinaire aanpak, en benadrukt het fundamentele belang van de praktijkervaringen.

Blom en Hassink (2008) concluderen dat er momenteel vooral netwerkvorming plaatsvindt binnen Europa en dat de ontwikkeling van zorglandbouw in verschillende stadia verloopt. Momenteel is in de meeste landen sprake van bewustwording over de betekenis van zorglandbouw. Zij voegen hieraan toe dat, in Nederland en Vlaanderen, het begrip van zorglandbouw al sterk leeft binnen de landbouwsector, maar in mindere mate binnen de zorgsector.

1.1.4. Situering binnen de maatschappelijke en orthopedagogische context

1.1.4.1. Landbouwverbreding en multifunctionele landbouw

Volgens Hassink (2006) hebben zorgboerderijen altijd bestaan, alleen werden ze vroeger nog niet zo genoemd. Deze auteur beschrijft dat deze sociale functie op boerderijen bijna volledig verdween, omdat er na de Tweede Wereldoorlog een sterke intensivering en mechanisering van de landbouw plaatsvond. Sinds de jaren '90 kiezen steeds meer landbouwers ervoor hun bedrijf te verbreden in plaats van te intensiveren. Uiteraard is ook de slechte economische situatie een van de oorzaken van de verbreding van de landbouw, omdat men op zoek moet gaan naar alternatieve inkomstenbronnen.

In een onderzoeksproject van de Universiteit van Wageningen (Schoorlemmer, Munneke en Braker, 2006) over landbouwverbreding, zien we dat deze ontwikkeling twee aspecten omvat. Enerzijds is er sprake van landbouwverbreding, wat verwijst naar het realiseren van andere activiteiten naast de reguliere, landbouwkundige activiteiten zoals zorg, recreatie, educatie en dergelijke. Anderzijds kan er ook landbouwverdieping plaatsvinden, wat verwijst naar het verwerken en verkopen van eigen producten.

Veel land- en tuinbouwers gaan dus op zoek naar nieuwe activiteiten, neventakken binnen het bedrijf. Het hoevertoerisme kent steeds meer succes, het aantal hoeverwinkels neemt toe, men biedt boerderijeducatie aan, landbouwers beheren en onderhouden natuurgebieden enzovoort. Steeds vaker zetten landbouwers ook de stap om van hun bedrijf ook een zorgboerderij te maken. Deze ontwikkeling is zowel voor de landbouwsector, als voor de andere betrokken sectoren een verrijking.

Deze ontwikkeling wordt voornamelijk gekenmerkt door een herwaardering van het platteland. Mensen gaan bijvoorbeeld meer rust en ruimte opzoeken op het platteland, de pure biologische productie van voedsel keert terug, en mensen appreciëren de ambachtelijke producten die worden aangeboden op de boerderij zelf.

1.1.4.2. Duurzame ontwikkeling van de samenleving

Ook deze ontwikkeling wordt door Hassink (2006) besproken. Volgens hem wijst de aandacht voor natuur en gezondheid, en de koppeling tussen landbouw en zorg, op een omslag in de samenleving. De mensen herontdekken cruciale waarden, verbinden groen en gezondheid, stad en platteland.

Unieke kwaliteiten zoals rust, ruimte, stilte, natuurlijk ritme, en zinvolle werkzaamheden met planten en dieren zijn schaars geworden, maar worden nu geherwaardeerd. Deze vitale bronnen moeten ook voor de volgende generaties beschikbaar blijven, en daarom gaan mensen steeds meer op zoek naar een duurzame ontwikkeling van de samenleving. De zorglandbouw is een mooie illustratie van deze ontwikkeling omdat de landbouw een 'nieuwe' en duurzame functie krijgt binnen de maatschappij.

Dit is dan wel een illustratie uit de Nederlandse literatuur, maar de beschreven maatschappelijke ontwikkeling vindt uiteraard niet alleen in Nederland plaats. De bezorgdheid over het milieu en het klimaat neemt toe, en is een belangrijk agendapunt in Europa en daarbuiten. De laatste jaren is duidelijk geworden dat we te veel vervuilen, dat de natuurlijke energiebronnen op raken, en dat onze planeet zich als het ware tegen zijn vervuilers begint te keren. Veel mensen zijn hierdoor gaan beseffen dat we opnieuw moeten leren samenleven met de natuur, en deze te respecteren. Dit heeft er ook voor gezorgd dat men de kloof die ontstaan is tussen de stedelijke gebieden en het platteland wil dichten. Mensen moeten zich weer meer bewust worden van hun milieu, van de kwaliteit van hun voeding en het productieproces ervan en dus ook van hun zogenaamde 'ecologische voetafdruk'.

1.1.4.3. Burgerschap en Quality of Life¹⁰

Deze denkwijze vertrekt vanuit het kader van de mensenrechten. Dit wil zeggen dat iedereen recht heeft op een volwaardige plaats in de samenleving en dat men daarbij ondersteuning krijgt indien nodig. Dit paradigma is dan ook een reactie op het 'normalisatieparadigma', dat personen met een beperking zoveel mogelijk wil 'normaliseren', en daarbij de ondersteuningsnoden negeert.

Van Gennep (1997, in Broekaert 2003) onderscheid vier fundamentele aspecten in dit paradigma, die ervoor zorgen dat mensen de kans krijgen om zelf keuzes te maken en controle te hebben over hun eigen leven en hun toekomst. Eerst en vooral is het essentieel dat mensen kunnen opgroeien en leven in hun eigen omgeving en in de maatschappij. Dit houdt ook in dat iedere mens de kans moet krijgen volwaardig burgerschap op te nemen in de maatschappij, met alle rechten en alle plichten. Men moet hierbij de nodige en de gepaste ondersteuning krijgen. Tenslotte is ook een zo goed mogelijke kwaliteit van bestaan het streefdoel binnen dit paradigma.

Volgens Schalock (2002) omvat die kwaliteit van bestaan drie factoren, namelijk onafhankelijkheid, sociale participatie en welbevinden. Het werken op een zorgboerderij kan voor veel mensen een verhoging van kwaliteit van bestaan betekenen. Het hebben van werk is een recht voor iedereen, het kan voldoening geven en het heeft een positieve invloed op de eigenwaarde van mensen. Op een zorgboerderij kan men interpersoonlijke relaties aangaan en wordt men vaak opgenomen in een sociale omgeving. Vaak is ook het fysieke werk in de buitenlucht een gezondmakend aspect. Ook het fysiek en emotioneel welbevinden worden dus positief beïnvloed.

---

¹⁰ Van Gennep (1997)

1.1.4.4. Vermaatschappelijking van de zorg

Binnen het paradigma van burgerschap is ook de idee van community care ontstaan. Dit betekent kortweg: zorg in de samenleving door de samenleving. Het bestaat uit care *in* de community (zorg door betaalde medewerkers) en care *door* de community (zorg door familie, vrienden, vrijwilligers) (Bulmer, 1987 in Plemper en Van Vliet, 2003). Volgens Wilken (2005) kunnen we vermaatschappelijking opsplitsen in twee onderdelen. Enerzijds is het de bedoeling dat kwetsbare burgers zoveel mogelijk deel gaan uitmaken van de samenleving, anderzijds moet de zorg zoveel mogelijk plaats vinden in en door de samenleving.

In tegenstelling tot vroeger wordt er tegenwoordig naar gestreefd de zorg en ondersteuning voor kwetsbare groepen te laten plaatsvinden in de maatschappij. Men wil mensen integreren in plaats van 'wegstoppen' in grote instituten. Men is afgestapt van het aanbieden van 'all-in-one' zorgpakketten, en het doel is nu om vraaggerichte zorg te bieden op maat van de cliënt, in de samenleving. Men wil er bijvoorbeeld voor zorgen dat ieder kind regulier onderwijs kan genieten als dat wenselijk is, en dat mensen kunnen werken buiten instellingsmuren.

Het recht op werk krijgt binnen deze ontwikkeling extra aandacht omdat het mensen status en zingeving verschaft. Het is het middel bij uitstek om deel uit te maken van de samenleving. Elings (2004) stelt dat werken naast een plicht vooral een recht geworden is in de zin dat iedere burger de mogelijkheid moet hebben om een bijdrage te leveren aan de maatschappij en daar zingeving aan te ontfangen. Ze voegt er nog aan toe dat voor veel mensen, regulier of echt werk nog weinig voorhanden is. Uitbreiding van de mogelijkheden (beschutte en sociale werkplaatsen bijvoorbeeld), in de vorm van een zinvolle dagbesteding op een zorgboerderij, biedt volgens haar een interessante optie.

Hassink (2006) sluit hierbij aan. Zorgboerderijen passen volgens hem bij het streven naar vermaatschappelijking in de zorg en de hulp- en dienstverlening waarbij men uitgaat van de vraag van mensen. Ook het belang van het hebben van werk is volgens hem een pijler in de zorgsector, omdat het de manier is om in contact te komen met andere mensen, om te integreren in de samenleving en het zorgt er bovendien voor dat men meer kijkt naar de mogelijkheden van mensen in plaats van de beperkingen.

1.2. De meerwaarde van een zorgboerderij

Ondertussen hebben we kunnen vaststellen dat zorglandbouw een groeiende tak is binnen de zorgsector. We hebben het algemene kader geschetst waarbinnen zorglandbouw is ontstaan en nu verder uitbreidt. Maar we weten nog niet wat er nu precies voor zorgt dat dergelijke initiatieven werken, of net niet, en wat er toe bijdraagt dat de zorglandbouw aan populariteit wint. Vooraleer we zelf het 'veld' gaan verkennen, kijken we welke informatie voorhanden is in de literatuur. In de volgende paragraaf kijken we naar de werkzame elementen van zorgboerderijen vanuit het perspectief van de hulpboeren. Vervolgens bekijken we de positieve en negatieve aspecten, vanuit de invalshoek van het landbouwersgezin. Het spreekt voor zich dat het hier gaat om een opsomming van

mogelijke elementen, en dat niet ieder element van toepassing is op iedere boerderij of bij iedere hulpboer.

1.2.1. Het perspectief van de hulpboer

Om het perspectief van de hulpboer te belichten, kiezen we ervoor om de indeling van Hassink en Ketelaars (2003) te hanteren. De werkzame elementen van zorgboerderijen worden daarbij opgesplitst in de eigenschappen die eigen zijn aan een boerderij en eigenschappen die een zorgboerderij typeren in tegenstelling tot de traditionele voorzieningen.

1.2.1.1. De eigenschappen specifiek voor een boerderij

De omgeving waarin iemand leeft, heeft steeds invloed op die persoon. Ook de werkomgeving zal dus van invloed zijn. Werken op een boerderij, in de buitenlucht, in de natuur zal dus een bepaalde invloed hebben op de mensen die er werken. Ook in verschillende theorieën wordt deze band tussen de mens en zijn omgeving bestudeerd. De Environmental Psychology legt bijvoorbeeld de focus op de interacties tussen mens en zijn omgeving. Binnen deze stroming kwam de "Attention Restoration Theory" tot stand van Rachel en Stephen Kaplan (1989). Deze theorie beschrijft dat mensen zich beter kunnen concentreren nadat ze tijd in de natuur hebben doorgebracht. Volgens deze theorie zijn mensen gefascineerd door de natuur, en men heeft er aandacht voor, zonder daar een inspanning voor te doen. Deze instinctieve aandacht voor de natuur geeft rust en vermindert stress. Op die manier wordt de gerichte aandacht hersteld.

Mensen hebben ook soms de behoefte om zelf de omgeving van de natuur op te zoeken, als een bron van rust en ontspanning, gezondheid en herbronning. Deze aantrekkingskracht tussen mens en natuur wordt beschreven in de Biophilia Hypothese van Edward O. Wilson (1984). Letterlijk betekent 'biophilie' de voorliefde van de mens voor het leven of levende systemen. Deze theorie beschrijft dus de instinctieve band tussen mens en levende systemen. Het betreft een soort psychologische oriëntatie waardoor de mens wordt aangetrokken door alles wat leeft of vitaal is, en men bestudeert de verbindingen die de mens onbewust zoekt met de rest van het leven.

Ook orthopedagogen hechten veel belang aan de omgeving. Ter Horst (1994) stelt bijvoorbeeld dat een mens niet alleen een omgeving heeft, maar dat de mens ook zijn omgeving is. Iedere mens komt volgens hem in aanraking met een omgeving die slechts een deel van de werkelijkheid omvat. Volgens hem is het vooral van belang dat er iets van die volle werkelijkheid aanwezig is in de omgeving van mensen. En het essentiële onderdeel van die volle werkelijkheid bestaat uit mensen, allerlei mensen. Daarnaast is volgens hem ook de natuur onmisbaar in de omgeving van ieder mens. De natuur, die bestaat uit de vier elementen, planten en dieren. De omgeving van een boerderij omvat al deze elementen en zou dus een 'volle' omgeving zijn volgens Ter Horst.

Het boerderijleven impliceert dat men veel buiten is en dat er vaak fysieke arbeid wordt verricht. Hierdoor vertoeven hulpboeren meer in de gezonde buitenlucht, bewegen ze meer en krijgen ze een

betere conditie. De zorglandbouw heeft dus een positieve invloed op het fysiek welbevinden van hulpboeren.

Werken op een boerderij betekent werken in de natuur. Uiteraard moet er gewerkt worden op een landbouwbedrijf, en waarschijnlijk zal dat niet altijd in rust en stilte gebeuren. Hulpboeren hebben immers wel steeds de mogelijkheid om *rust en ruimte* op te zoeken, en daarvan te genieten, indien ze dat wensen. Hassink en Ketelaars (2003) formuleerden dat ruimte met name gunstig is voor hulpboeren die het af en toe nodig hebben om stoom af te blazen, uit te razen of gewoon letterlijk ruimte te ervaren. Onderzoek van Haubenhof, Hassink en Kragt (2008) toont bovendien aan dat vooral jongeren die rust ervaren, in die zin dat er geen andere jongeren zijn. Op een zorgboerderij ervaren zij minder prikkels dan op school of in de reguliere jeugdzorgvoorzieningen.

Werken met dieren en planten impliceert dat je nauw betrokken bent bij verschillende levensprocessen, en dat zorgt voor een grote betrokkenheid. De werkzaamheden op een boerderij geven veel voldoening, omdat men dieren en/of planten ziet groeien, en zelf een aandeel heeft in de verzorging. Het van dichtbij mee volgen van deze levensprocessen, kan ook inzicht verschaffen in het eigen leven. Hassink en Ketelaars (2003) halen aan dat door het contact met planten en dieren en het ervaren van primaire levensprocessen zoals geboorte, dood, groei, seksualiteit, rang- en pikorde bij dieren, de eigen leefwereld wordt verrijkt. Anderzijds zijn boerderijen meestal ook een plaats waar veel leven is. De meeste landbouwers hebben een nogal uitgebreid sociaal netwerk. Er komen klanten, familie, leveranciers, schoolkinderen, burens of collega's. Hulpboeren komen dus in contact met veel verschillende mensen en maken deel uit van een sociale gemeenschap.

Werken in en met de natuur verloopt volgens een eigen ritme. Sommige werkzaamheden worden dagelijks of wekelijks uitgevoerd, maar ook de seizoenen beïnvloeden het ritme van de werkzaamheden. Vaak hebben mensen uit bepaalde doelgroepen nood aan structuur en het hebben van een werkritme is daarbij van groot belang, ook al gaat het maar om een dag in de week. Een werkdag op een boerderij verloopt dus vaak volgens een vast schema, en volgens het ritme van de natuur. Haubenhof, Hassink en Kragt (2008) vermelden dat deze structuur bijna vanzelfsprekend tot stand komt op een boerderij, terwijl dit in een andere setting vaak kunstmatig gecreëerd wordt. Het werk op een boerderij biedt dus structuur en dat komt de hulpboeren vaak ten goede.

Een zorgboerderij is een heel specifieke setting waarin een vorm van zorg of ondersteuning plaatsvindt. We willen dan ook nagaan welke boerderijspecifieke elementen een rol spelen. Hassink en Ketelaars (2003) concludeerden dat een groot deel van de hulpboeren zich identificeert met de boer en zichzelf ook boer gaat voelen. Hulpboeren kijken op naar de boer omdat hij het boegbeeld is van de boerderij, hij bezit kennis en een natuurlijke autoriteit. De boer is voor de hulpboeren ook niet de begeleider, maar wel de boer waarvan ze veel kunnen leren. Dit aspect wordt verder uitgebreid behandeld.

Op een regulier landbouwbedrijf worden hulpboeren begeleid door mensen (de boer/boerin of andere begeleiders) met kennis van de landbouw. Onderzoek van Elings (2004) toont aan dat dit voor hen ook

een belangrijke rol speelt bij de begeleiding van hulpboeren. Alleen dan kunnen er volgens hen kwaliteitsproducten worden afgeleverd, wat de werkverdoening alleen maar groter maakt. Die landbouwkundige kennis is ook nodig om flexibel te kunnen inspelen op onverwachte omstandigheden en men kan er beter aansluiten bij de mogelijkheden van de hulpboer.

Het is eigen aan de plattelandscultuur dat wie op de boerderij komt werken, ook mee aan tafel schuift over de middag, men drinkt samen koffie enzovoort. Er wordt samengewerkt en hulpboeren gaan deel uitmaken van het leven van het landbouwersgezin. Men komt dus terecht in het gewone leven. Volgens Hassink (2007) zorgt dit ervoor dat er een veel persoonlijker verhouding ontstaat tussen 'hulpverlener' en hulpboer. Bovendien ontstaan door deze gelijkwaardige manier van samenwerken voldoende situaties waarin men spontaan aan doelen gaat werken. De boer geeft feedback en de hulpboer doet succeservaringen op. Men hoeft dus geen kunstmatige situaties te creëren.

Uit onderzoek van Hassink (2007) bleek ook dat het verzorgen van dieren en planten heel concreet werk is, en dat het duidelijk is waarom het werk moet gebeuren. Bovendien is het resultaat van het werk ook heel duidelijk en zichtbaar, namelijk gezonde dieren en planten. Hulpboeren gaven in dit onderzoek aan behoefte te hebben aan dit soort werkzaamheden die hen aanspreken. Het bevordert hun verantwoordelijkheidsgevoel en zelfvertrouwen, ze krijgen meer voldoening van hun werk en ze zijn meer gemotiveerd.

Een boerderij is een plek waar er altijd wel iets te doen is, en meestal veel verschillende dingen. Planten en of dieren moeten verzorgd worden, er kan een hoefwinkel zijn, de gebouwen moeten onderhouden worden enzovoort. Er is dus een gevarieerd pakket aan werkzaamheden voorhanden, van verschillend niveau. Hulpboeren kunnen ook kiezen tussen alleen werken of samen met anderen, binnen of buiten enzovoort. Door het gevarieerde aanbod aan activiteiten kan men dus beter aansluiten bij de mogelijkheden van de hulpboeren en kan men rekening houden met de individuele voorkeur van de hulpboeren.

Het primaire werk op een boerderij is altijd noodzakelijk. Zonder goede verzorging gaan dieren en planten dood, worden ziek of de opbrengst vermindert. Hierdoor worden hulpboeren op hun verantwoordelijkheidsgevoel aangesproken, en worden ze als het ware uitgenodigd om te verzorgen. Over het algemeen geldt dat dieren sterker aanspreken dan planten, maar het kan bijvoorbeeld helpen als hulpboeren zien hoe de groenten worden verkocht in de hoefwinkel.

1.2.1.2. Eigenschappen die verschillen met de traditionele voorzieningen

De zorglandbouw lijkt zich in een grijze zone te bevinden tussen de landbouw- en de zorgsector. In dit deel willen we de zorglandbouw dan ook bekijken vanuit het perspectief van de zorg, om zo na te gaan waarin zorgboerderijen verschillen van de traditionele zorg en hulpverlening. Voordat de verschillen worden besproken, willen we nogmaals verwijzen naar de visie van Ter Horst (1994). Het is volgens hem vaak nodig dat allerlei specialistische of complexe therapieën, technieken of programma's worden toegepast. Hij stelt hier slechts één voorwaarde aan, namelijk dat er altijd eerst wordt nagegaan of het

gewone leven van alle dag, het voor de hand liggende wel in orde is. Het gewone is in zijn orthopedagogiek immers voorwaarde voor het bijzondere.

Vaak hebben mensen die op een zorgboerderij terecht komen, reeds een (lange) weg afgelegd binnen het zorglandschap. Sommigen gaan zich dan ook identificeren met de rol van cliënt. Hulpboeren komen terecht in een omgeving die totaal verschilt van zorginstellingen. Op de boerderij krijgt men de kans om zelf te zorgen, in plaats van verzorgd te worden. Maertens en Speecke (2002) omschrijven dit mooi als de therapeutische krachten van de niet-therapeutische zorg. Hassink en Ketelaars (2003) benadrukken dat de hulpboer minder wordt geïdentificeerd met zijn cliëntrol, en dus meer uit de medische sfeer wordt gehaald. Hulpboeren worden aangesproken op wat ze wel kunnen en niet op hun beperkingen, en op die manier wordt het gezonde van de mensen naar boven gehaald.

Maertens en Speecke (2002) benadrukken ook dat de activiteiten op een zorgboerderij niet worden aangeboden ter wille van de zorg, maar dat het wel degelijk gaat om noodzakelijk werk. Dit zorgt ervoor dat wat de hulpboeren doen, ook echt zinvol en noodzakelijk is. Hierdoor krijgt men meer voldoening, en wordt de verantwoordelijkheidszin van hulpboeren meer aangesproken.

In Vlaanderen staat men er op dat zorgboerderijen kleinschalige initiatieven moeten zijn en blijven. Er kunnen maximaal drie hulpboeren per dag worden opgevangen. In andere landen zijn de groepen vaak groter. Deze keuze werd gemaakt met de bedoeling de drempel voor kandidaat zorgboeren zo laag mogelijk te houden. Dit zorgt er ook voor dat men individuele zorg en/of ondersteuning op maat kan bieden, en dat men in een 1 op 1 situatie met de hulpboer kan samenwerken.

Een zorgboerderij is ook een plaats waar men leert door ervaring in een authentieke omgeving. Volgens Hassink en Ketelaars (2003) zijn de kernbegrippen van ervaringsleren het opdoen van positieve ervaringen die niet in overeenstemming zijn met de vastgeroeste negatieve opvattingen die iemand van zichzelf heeft, verblijf in een ongewone, authentieke omgeving die het evenwicht verstoort en door de natuurlijke structuur gedwongen worden om je aan te passen en om verantwoordelijkheid te dragen.

Op een boerderij zijn meestal dezelfde mensen aanwezig en hulpboeren worden er steeds begeleid door de boer. Continuïteit in de begeleiding is van groot belang bij specifieke doelgroepen. Jongeren bijvoorbeeld die in het verleden soms van de ene instelling naar de andere gingen, hebben er baat bij dat de continuïteit in begeleiding op de zorgboerderij gegarandeerd is. Deze continuïteit draagt ook bij aan de laagdrempeligheid, omdat de mensen weten wie ze voor zich hebben.

Tenslotte komen hulpboeren terecht in een nieuwe omgeving, die los staat van de bekende hulpverlening. Zorglandbouwers kennen vaak de voorgeschiedenis van hun hulpboeren niet, waardoor deze met een schone lei kunnen starten, in een omgeving die niet bevooroordeeld is of zelfs veroordelend.

1.2.2. Het perspectief van de zorgboer

De laatste jaren is het imago van de landbouw er niet op vooruit gegaan. Het vertrouwen van de mensen is soms ver zoek, na geknoei met hormonen en dioxines, vervuilende sproeistoffen, vlees en melkoverschotten enzovoort. Door de intensivering en de mechanisering, is de landbouw voor veel mensen een 'ver van mijn bed show' geworden. Tegenwoordig wil men er dan ook alles aan doen om landbouwers en consumenten weer dichterbij elkaar te brengen. Net zoals hoevetoeisme, een hoevewinkel of natuurbeheer, is zorg binnen een landbouwbedrijf een vorm van landbouwverbreding en draagt het dus bij aan een positiever imago voor de landbouw. Men ziet boeren opnieuw als mensen die zorgen voor de natuur, in plaats van geldwolven die de natuur misbruiken voor een zo groot mogelijke oogst. Bovendien komt het ook ten goede aan het imago van hulpboeren. Vaak hebben mensen vooroordelen ten opzichte van jongeren uit de bijzondere jeugdzorg, personen met een mentale en/of fysieke beperking, hulpboeren uit de verslavingszorg of andere minderheidsgroepen. Op een zorgboerderij kunnen mensen aan den lijve ondervinden, dat ook deze mensen iets kunnen, en ergens goed in zijn.

In onderzoek van Hassink (2007) gaven zorgboeren aan dat het runnen van een zorgboerderij andere kwaliteiten bij hen naar boven brengt en dat ze vaststellen dat een mens soms meer kan bereiken dan men zelf denkt. Bovendien leren ze ook bij over zorg en ondersteuning bieden aan de hulpboeren. Maar ook over hun gedrag, hun leefwereld, hun gevoelens en over de vooroordelen waarmee zij geconfronteerd worden. Het is dus een verrijking en het verandert hun kijk op het leven in het algemeen.

Kiezen voor een zorgboerderij vraagt veel inzet, stelt landbouwers voor nieuwe uitdagingen, maar de voldoening die ze uit hun werk halen wordt groter. Bovendien is het niet de bedoeling dat de hulpboeren gaan opbrengen. Volgens Maertens en Speecke (2002) blijkt uit de ervaring dat de begeleiding van een hulpboer bijna altijd meer tijd vraagt dan dat de arbeid oplevert. Dit wil zeggen dat er zorg is en dat hiervoor een vergoeding nodig is.

Vaak is het voor de zorglandbouwers zoeken naar een evenwicht tussen een persoonlijke omgangsvorm met de hulpboeren en het behouden van hun privacy. In een onderzoek van Hassink (2007) werd door vrijwel alle landbouwers aangegeven dat het belangrijk is om werk en privé gescheiden te houden. Belangrijke punten hierbij zijn het hebben van een aparte kantine met sanitair voor de deelnemers en ook de aandacht voor eigen kinderen nooit te laten verslappen.

Landbouwers moeten meer plannen wanneer er hulpboeren komen meewerken op het bedrijf. Men moet voldoende werk hebben en het moet afgestemd zijn op de mogelijkheden van de hulpboeren. Uiteraard gebeurt het ook dat men het werk niet af krijgt samen met de hulpboeren. Toch blijkt uit onderzoek van Hassink (2007) dat zorgboeren nauwelijks werkstress ervaren en dat het werk dat is blijven liggen 's avonds op eigen tempo wordt afgerond. Wel geven sommigen aan dat de administratieve kant van de zaak soms extra werk oplevert.

Landbouwers zijn het gewoon om hun werkdag en werkweek te plannen en kunnen hier flexibel mee omgaan. Soms moeten ze bijvoorbeeld onverwacht nog leveren of het weer laat verder werken niet toe of er moet ineens een koe kalven. Ze zijn het dus gewoon om zich aan te passen aan onverwachte omstandigheden. Wanneer men zich engageert om hulpboeren te begeleiden, vergt dit dus iets meer organisatie en is een gestructureerde dag noodzakelijk. Men kan ook niet zomaar een vrije dag opnemen omdat men door de zorgtak extra verplichtingen heeft.

1.3. Kwaliteit en professionalisering

De maatschappelijke ontwikkelingen binnen de zorgsector werden eerder al besproken, maar we willen hier nog even dieper op ingaan. Er is namelijk een soort spanningsveld ontstaan tussen de vermaatschappelijking van de zorg en de professionalisering ervan. We willen de kwaliteit van zorg en ondersteuning vergroten door goede professionals in te schakelen, en tegelijkertijd is zorg in en door de samenleving een streefdoel. Embregts (2009) concludeert dat we door de vermaatschappelijking van de zorg, op een andere, nieuwe manier moeten gaan kijken naar die professional. Die professional bezit kennis en bepaalde vaardigheden, die hij in de praktijk toepast, in dialoog met de betrokkenen. Volgens Koops en Kwekkeboom (2005) wordt binnen de vermaatschappelijking van de zorg een belangrijke rol toegekend aan de samenleving zelf. Deze rol kan, volgens deze auteurs op verschillende manieren worden ingevuld. Men kan actief vrijwilligerswerk doen of men kan mensen met beperkingen de mogelijkheid bieden betaald werk of onbetaald werk laten verrichten. Daarnaast is het bieden van ondersteuning en opvang, waar nodig, een verwachting die men stelt ten aanzien van de samenleving. Op die manier tracht men het beroep op professionals te verminderen. Buntinx (2007) voegt hieraan toe dat het doel van professionele zorg is verschoven van het 'optimaliseren van het functioneren' van mensen, naar het ondersteunen van personen bij het bereiken van een goede 'kwaliteit van bestaan'.

Hulpboeren op een zorgboerderij worden begeleid door de boer of boerin des huizes, en dus niet door een professionele hulpverlener. Uiteraard doet dit een aantal vragen rijzen. In hoeverre kan iemand zonder opleiding of achtergrond binnen de zorgsector adequaat omgaan met de mogelijkheden en beperkingen van hulpboeren en inspelen op hun behoeften? Hoe kan men kwaliteitsvolle ondersteuning en hulpverlening garanderen? Anderzijds worden ook veel voordelen toegeschreven aan de boer als begeleider. Het biedt een dagbesteding die aansluit bij de gewenste vermaatschappelijking van de zorg, en volgens Noorduyt (2008) willen hulpboeren steeds vaker een begeleider die los staat van de traditionele zorgsector. Volgens Termaat (2010) moet hierbij wel goed in de gaten gehouden worden dat deskundigheid op een zorgboerderij zowel de landbouw als de zorg betreft. Naast theoretische vorming moeten ook ervaring, aanleg en betrokkenheid tot de belangrijkste aspecten behoren.

We willen in dit onderzoek dan ook nagaan wat dit betekent voor de kwaliteit van de zorg en ondersteuning van hulpboeren. Volgens Embregts (2009) is het belangrijk dat we professionaliteit niet verengen tot het opstellen van profielen, certificering en het volgen van protocollen en regels. Professionaliteit in de hulp- en dienstverlening veronderstelt namelijk het aangaan van een relatie en

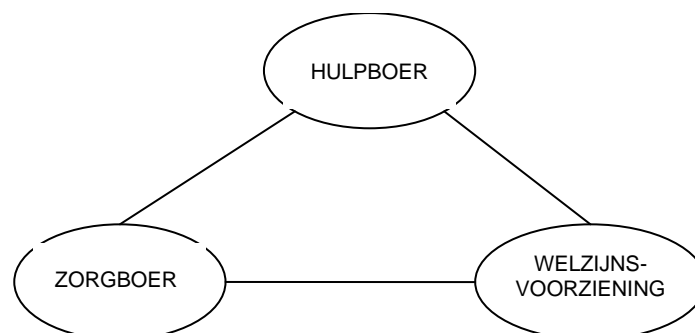
aandachtige betrokkenheid. Buntinx (2007) sluit hierbij aan. Hij benadrukt namelijk dat professionele zorg en ondersteuning diensten zijn en geen producten. Bij dienstverlening staat volgens deze auteur de relatie tussen dienstverlenende medewerkers, of professionals en cliënten centraal. Zorglandbouw is het perfecte voorbeeld van zorg in en door de samenleving, en het opbouwen van een relatie tussen zorgboer en hulpboer is het streefdoel. De zorg wordt niet verleend door een professional, maar er is wel professionele ondersteuning voorzien. We besluiten om eerst na te gaan wat kwaliteit betekent in de zorglandbouw. Daarna bekijken we hoe dit gerealiseerd wordt en welke rol de zorglandbouwer en de andere betrokkenen hebben in het streven naar en het bewaken van kwaliteit.

1.3.1. Kwaliteit

Omdat hier in vraag wordt gesteld of de kwaliteit van de dagbesteding beïnvloed wordt door de mate van professionalisering binnen de zorglandbouw, willen we eerst en vooral nagaan wat kwaliteit is. Kwaliteit wordt in het decreet inzake de kwaliteitszorg in welzijnsvoorzieningen omschreven als 'het geheel van eigenschappen en kenmerken van de hulp- en dienstverlening die van belang zijn voor het voldoen aan vastgelegde of vanzelfsprekende behoeften' (Brandt en Slembrouck, 2000). Deze definitie verwijst naar een overeenkomst met betrekking tot de relatie tussen een voorziening en een gebruiker. Van Loon en Van Hove (in Buntinx en Van Gennep, 2007) geven aan dat er de laatste jaren heel veel aandacht is gegaan naar het concept kwaliteit, waardoor de kwaliteit van zorg volgens hen wordt overschat. Zij wijzen op een belangrijk verschuiving van kwaliteit van zorg naar kwaliteit van bestaan. Focussen op kwaliteit van bestaan is gebaseerd op het verzorgen van geïndividualiseerde ondersteuning van personen, waarmee langetermijndoelen worden nagestreefd zoals onafhankelijkheid, empowerment en inclusie in de samenleving.

Maar wanneer is de zorg en/of hulpverlening op een zorgboerderij kwaliteitsvol? Volgens het Steunpunt voor Groene Zorg moeten we kwaliteit zien als een samenwerkingsproces tussen drie actoren, namelijk de hulpboer, de zorgboer en de voorziening waarmee men samenwerkt. Wanneer er een kwaliteitsvolle samenwerking bestaat, kan men doelen nastreven zoals de inclusie van de hulpboer binnen het landbouwersgezin en in de samenleving, en het verhogen van de kwaliteit van bestaan van de hulpboer. Figuur 5 toont de samenwerking in de zorglandbouw als een driehoeksrelatie met gelijkwaardige actoren.

Figuur 5: Samenwerking op de zorgboerderij: een driehoeksrelatie...(Slides Rombaut, 2008)

Om deze samenwerking overzichtelijk te maken, werkte het Steunpunt voor Groene Zorg een kwaliteitsgids uit. In deze kwaliteitsgids lezen we dat deze samenwerking goed verloopt als er goede afspraken worden gemaakt, als de verwachtingen van alle betrokkenen op elkaar worden afgestemd en als er wordt bijgestuurd waar nodig. Er wordt benadrukt dat de kwaliteitsgids zeker geen waarden of normen wil opleggen, en dat de kwaliteitsgids een hulpmiddel is voor alle betrokkenen, om op een professionele manier duidelijke en transparante afspraken te maken. In Nederland is er sprake van een kwaliteitswaarborg. Naarmate de sector meer groeide, werd dit kwaliteitssysteem noodzakelijk. In het handboek voor landbouw en zorg (2009) wordt beschreven wat de functie hiervan is. Het is namelijk de bedoeling dat zorgboeren aan de hand van een werkmap hun kwaliteitssysteem beschrijven, wat later wordt geëvalueerd. Op die manier worden de specifieke eigenschappen en de meerwaarde van de zorgboerderij zichtbaar, en kan helder omschreven worden wat de zorgboerderij te bieden heeft. Op die manier wordt het makkelijker om vraag en aanbod goed op elkaar af te stemmen. In Vlaanderen heeft men er expliciet voor gekozen om geen enkele vorm van certificering in te voeren. Men wil de kleinschaligheid van de zorgboeren behouden, en het informele karakter ervan. Bovendien wil men de drempel voor landbouwers absoluut zo laag mogelijk houden. Het label van een boerderij als kwaliteitsvolle zorgboerderij, impliceert ook weer een label voor de hulpboer. In Vlaanderen vindt men het belangrijk dat hulpboeren op een 'gewone' boerderij kunnen werken, bij een 'gewone' boer, in een 'gewone' omgeving.

1.3.2. De rol van de boer

Hassink en Ketelaars (2003) benadrukken het belang van een zorgboerderij als een kansrijke omgeving waar persoonlijke groei en ontwikkeling kunnen plaatsvinden. Zij zien een zorgboerderij ook als een stimulerende en uitdagende omgeving, die tegelijk voldoende structuur en veiligheid biedt, waardoor hulpboeren de uitdagingen ook durven aangaan. De kwaliteit van een zorgboerderij zit dus deels in de omgeving. Toch is, volgens deze auteurs, de rol van de boer hierbij cruciaal, in die zin dat het aan de boer is om de kansen die de omgeving biedt optimaal te benutten.

Maar de rol van de boer omvat nog andere aspecten. Uit haar onderzoek concludeert Elings (2004) namelijk dat de boer een cruciale rol heeft op een bedrijfsmatige zorgboerderij. Hulpboeren ervaren de boer als een rolmodel, waarmee zij zich identificeren. Hij is de baas op de boerderij en bezit kennis en kunde van de landbouw. Zij benadrukt ook dat de boer een ondernemer is en dus ook gewend is om risico's te nemen, wat goed van pas komt op een zorgboerderij, bijvoorbeeld bij het maken van aanpassingen voor hulpboeren.

Om de rol van de boer te omschrijven volgen we de opsplitsing die Elings (2004) maakt in haar onderzoek, namelijk de boer als rolmodel en als ondernemer.

De boer is de leider van het landbouwbedrijf waar hulpboeren werken. Hij is dus geen hulpverlener, therapeut of begeleider, maar in eerste instantie gewoon boer. Hij bezit kennis over de landbouw en hulpboeren kunnen dus iets van hem leren. De boer straalt hierdoor autoriteit uit, en in veel gevallen kijken hulpboeren op naar de boer, hij is dus een soort rolmodel. De boer is ook een centrale persoon

op de boerderij, en dat zorgt voor duidelijkheid. Hij verdeelt het werk, bij hem kan men terecht met vragen en hij is bijna altijd aanwezig op het bedrijf. Uit het onderzoek van Elings (2004) blijkt dat hulpboeren hierdoor een gevoel van veiligheid ervaren, en wederzijds respect. Meestal zijn hulpboeren ook trots omdat zij met de boer samenwerken, aan een kwaliteitsproduct.

De boer is ook een ondernemer, en dit ondernemerschap impliceert bepaalde persoonskenmerken. Ondernemers moeten risico's durven nemen, denken oplossingsgericht, zijn creatief in het bedenken van die oplossingen, zijn flexibel, kunnen verantwoordelijkheid dragen en leren uit hun fouten. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat deze kenmerken goed van pas komen op een zorgboerderij.

1.3.3. De rol van de voorziening en van het Steunpunt voor Groene Zorg

De voorziening is de derde partner in het samenwerkingsproces, en die heeft als taak de zorgboer te ondersteunen in het begeleiden van zijn hulpboeren. De welzijnsvoorziening wordt verondersteld dit samenwerkingsproces te coördineren en zij zijn de bewakers van de kwaliteit. Uiteraard heeft ook het Steunpunt voor Groene Zorg haar aandeel in de ondersteuning van dit samenwerkingsproces en dus ook in het bewaken van de kwaliteit. Dit wordt uitgebreid toegelicht in de kwaliteitshandboek voor groene zorg (2007). Een van de taken van het Steunpunt is bijvoorbeeld het intakegesprek met kandidaat zorgboeren waarin wordt gepeild naar de motivatie en de verwachtingen van de landbouwers. Ook het organiseren van vormingsmomenten en trefdagen voor zorglandbouwers zit in het takenpakket. Het spreekt voor zich dat ook hiermee ook een belangrijke bijdrage wordt geleverd in het streven naar kwaliteit.

1.3.4. Methodische aanpak

Professionaliteit en kwaliteit veronderstellen ook een planmatige en methodische aanpak. Uiteraard fungeert de kwaliteitshandboek als leidraad voor het samenwerkingsproces tussen de betrokkenen. Daarin wordt stap voor stap beschreven hoe dit proces tot stand komt en hoe het verloopt. In die zin is er dus wel degelijk sprake van een methodische aanpak.

Voor de zorgboerderijen zelf is er geen strakke methodische lijn. De vraag is dan ook of er behoefte is aan een meer methodische aanpak in de praktijk. En met de woorden van Elings (2004): *Is een boerderij niet juist een werkplek die op het 'gewone leven' lijkt waar zorgmethodisch werken niet aan de orde is?* De boerderij blijkt een werkomgeving die veel mogelijkheden biedt, en de aanwezigheid van de boer en het tot stand komen van een aandachtige, actieve tussenmenselijke relatie maken persoonlijke groei, leren en ontwikkeling mogelijk. In haar onderzoek pleit Elings (2004) voor het combineren van de goede intentie van de zorgboer en zijn aanwezigheid, een voortdurende vormgeving en verfijning van zijn persoonlijke kwaliteiten, met een methodische aanpak die leidt tot bewustzijn hoe optimaal gebruik gemaakt kan worden van de mogelijkheden die de boerderijomgeving biedt.

Rombaut en Dedry (2008), medewerkers van Steunpunt Groene Zorg, spreken in dit verband zelfs van de 'deprofessionalisering' van de zorg, maar voegen er aan toe dat de inplanting van

zorglandbouw, als traditionele integratiemethodiek, een gepaste omkadering vergt in onze gereguleerde en kwaliteitgerichte samenleving. Steunpunt Groene Zorg zorgde ervoor dat een zorgboerderijovereenkomst voorhanden is, wanneer een welzijnsvoorziening in zee gaat met landbouwbedrijf. Dit biedt juridische omkadering en legt de betrokkenheid van een erkende welzijnsvoorziening vast. De inhoudelijke invulling van de dagbesteding op de zorgboerderij is de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de zorglandbouwer en de voorziening waarmee wordt samengewerkt.

2. Probleemstelling en onderzoeksvragen

Uit de literatuur kunnen we afleiden dat er verschillende werkzame elementen zijn die ervoor zorgen dat de samenwerking tussen landbouw en zorg succesvol is. Zorglandbouw leeft in verschillende Europese landen, en er werden Europese projecten opgestart. Plant Research International (2008) van de universiteit van Wageningen stelde een Europese onderzoeksagenda op. Volgens hen zijn er momenteel vier belangrijke onderzoeksthema's. Ten eerste moet er een heldere visie over zorglandbouw komen en een eenduidige definitie. Vervolgens zou het ook gunstig zijn als de kennis over zorglandbouw zou uitbreiden. Er moet aan netwerkvorming worden gedaan, zowel op nationaal, als op internationaal vlak. En ten slotte vinden zij dat er een juridisch kader moet worden geformuleerd waarvan iedereen de achterliggende visie kan delen. Ook het COST-project heeft als doel de wetenschappelijke kennis te vergroten over de meest geschikte manieren om groene zorg te implementeren binnen de landbouwsector, met als doel de mentale en fysieke gezondheid van mensen te bevorderen, alsook de Quality of Life. Er is dus met andere woorden nog steeds nood aan onderzoek naar de werkzaamheid van zorgboerderijen. Men wil de kritische succesfactoren beter in beeld brengen, en op zoek gaan naar de gemeenschappelijke basis voor zorglandbouw tussen de verschillende landen. Met dit onderzoek willen we dus nagaan welke elementen de Vlaamse zorglandbouwers toeschrijven aan de werkzaamheid van de zorglandbouw. Komen deze elementen overeen met deze die we in de literatuur vonden, of worden er nog andere factoren aangehaald?

Vervolgens willen we nagaan waarom landbouwers precies met zorglandbouw starten. We willen te weten komen wat het voor hen oplevert, wat de eventuele nadelen zijn van zorglandbouw en waar de knelpunten liggen. In verband met de vragen rond de professionalisering van de zorglandbouw willen we eerst en vooral weten of de zorgboeren een opleiding in de zorgsector hebben genoten, of dat ze al enige ervaring of achtergrond hadden in de sector. We willen ook nagaan wat volgens hen de rol van zorglandbouwer inhoudt. In de literatuur vinden we dat de zorglandbouwer een aantal gewenste en vereiste kwaliteiten en vaardigheden moet bezitten. Dit wordt door Hassink en Ketelaars (2003) sterk in vraag gesteld, omdat we hiermee een behoorlijk profiel schetsen van de 'ideale' zorgboer. Daarom lijkt het ons aangewezen om ook dit gegeven te bevragen tijdens het onderzoek. Is de boer gewoon boer of eerder hulpverlener? Is er dan geen nood aan opleiding, of zijn zorglandbouwers natuurtalenten in het begeleiden van hulpboeren? Kortom willen we te weten komen of er nood is aan meer professionalisering binnen de zorglandbouw. Of misschien is de 'niet-professionele' aard van zorglandbouw wel een belangrijke meerwaarde, of bestaat hierin een goed evenwicht. We willen nagaan welke betekenis de zorgboeren geven aan kwaliteit en hoe dit volgens hen bewaakt kan worden op een zorgboerderij.

Uit de Europese onderzoeksagenda leiden we af dat men op zoek is naar gemeenschappelijke elementen tussen de landen en meer eenduidigheid, om beter zicht te krijgen op de kwaliteit van zorglandbouw. Dit gegeven impliceert dat men streeft naar een bepaalde mate van standaardisering. Blom en Hassink (2008) maken hierbij wel enkele bedenkingen. Zij stellen dat standaardisering aan de ene kant een vernietigend effect zou kunnen hebben op de kwaliteit van zorglandbouw, bijvoorbeeld

omdat het aangaan van menselijke relaties één van de belangrijkste elementen is en dit laat zich niet makkelijk onderbrengen in meetbare eenheden. Dit is volgens Hassink dan ook een argument om menselijke eigenschappen, en ethische normen en waarden te behouden als basis van de zorglandbouw, de politieke besluitvorming en de inrichting van een kwaliteitssysteem. Anderzijds benadrukken zij het belang van regels en standaards bij het bewaken van de kwaliteit en het voorkomen van misbruik of verwaarlozen van deelnemers. Wanneer men het dan toch nodig acht om enige vorm van certificering in te voeren, moeten vooral de identiteit en de specifieke kwaliteiten van zorglandbouw behouden blijven. Ook deze kritische vragen over een kwaliteitscontrolesysteem willen we in dit onderzoek, voorleggen aan de Vlaamse zorglandbouwers. Op die manier willen we te weten komen of er behoefte is aan meer standaardisering, en welke visie men er in Vlaanderen op na houdt voor wat betreft kwaliteitsbewaking en certificering.

3. Methodologisch kader

3.1. Methodologie

Naar aanleiding van de hierboven geformuleerde conclusies uit de literatuur en het onderzoeksthema, lijkt een kwalitatief onderzoek ons het meest aangewezen. Ten eerste omdat het onze bedoeling is om de motivatie, ideeën en ervaringen van de zorglandbouwers in kaart te brengen. We willen nagaan welke betekenissen worden gegeven aan de zorglandbouw en hoe het opnemen van de rol van zorglandbouwer wordt beleefd. Voor het beantwoorden van dergelijke vragen, wordt meestal beroep gedaan op kwalitatief onderzoek (Mortelmans, 2007). Onderzoek naar de werkzame factoren van zorglandbouw is nog beperkt en daarom lijkt het ons aangewezen een verkennend onderzoek te voeren bij de Vlaamse zorgboeren. De weinige studies die al werden gevoerd, hebben ook geen eenduidigheid verschaft. De theorievorming is niet gericht op het verkrijgen van een algemene geldigheid maar juist op de kennis van het particuliere (Levering & Smeyers, 1999).

Om de ervaring en mening van zorglandbouwers te bevragen kiezen we voor een semi-gestructureerd interview. Dit wil zeggen dat op voorhand wordt vastgelegd welke onderwerpen aan bod moeten komen. Het voordeel van deze methode om gegevens te verzamelen is dat het een sterke standaardisering over de verschillende respondenten toelaat (Mortelmans, 2007). Op voorhand wordt een vragenprotocol (zie bijlage 1) opgesteld, waardoor iedere respondent ongeveer dezelfde vragen krijgt en de interviewer de ruimte heeft om door te vragen waar nodig. Bij deze bevragingstechniek gaan flexibiliteit en interactiviteit dus hand in hand. Nog een voordeel is dat de geïnterviewde steeds het interview stuurt en dat de interviewer enkel bijstuurt waar nodig. Dus enkel wanneer verdieping of verduidelijking nodig is of wanneer wordt afgedwaald van de essentie. Hierdoor worden de respondenten ook geen woorden in de mond gelegd en komt het verhaal van iedere zorglandbouwer goed tot zijn recht (Mortelmans, 2007). Ook de context bij dergelijke interviews is van groot belang. Men vraagt naar de mening van de respondent, naar bepaalde betekenissen en ervaringen, en het is daarbij van belang dat de context waarin bepaalde dingen verteld worden bewaard blijft. Daarom werden alle interviews opgenomen met een recorder. Op die manier wordt zo exact mogelijk weergegeven wat gezegd werd en worden geen belangrijke dingen vergeten (Maso en Smaling, 1998). Uiteraard werd ook de privacy van de respondenten gegarandeerd, door middel van het formulier *Geïnformeerde Schriftelijke Toestemming* (zie Bijlage 2), dat voor elk interview werd ondertekend. Namen worden nooit vernoemd en zijn steeds vervangen door pseudoniemen. De interviews werden afgenomen in de periode maart – april 2010.

Het vragenprotocol werd opgesteld aan de hand van de bevindingen uit de literatuur. Aangezien het een verkennend onderzoek betreft, besloten we om eerst en vooral algemene informatie in te winnen over de deelnemende zorgboerderijen. Over welk soort bedrijf gaat het? Wie neemt de begeleiding van de hulpboeren voor zijn rekening? Hoeveel hulpboeren komen naar de boerderij? Hoe ziet een dag op de boerderij eruit voor de hulpboeren? Hoe wordt dit gefinancierd? Daarna werd dieper ingegaan op de werkzame elementen van zorglandbouw. Tijdens dit deel van het interview werd ten eerste gepeild naar de effecten van het werk op de zorgboerderij voor de hulpboeren, maar ook het

perspectief van de zorgboer kwam aan bod. Vervolgens gingen we met de zorgboeren dieper in op de discussie in verband met kwaliteitszorg, professionalisering en standaardisering. In dit deel van het interview werd gebruik gemaakt van open vragen, en werd het suggereren van antwoorden zoveel mogelijk vermeden.

3.2. Steekproefomschrijving

Op zoek naar deelnemers voor het onderzoek werd beroep gedaan op Willem Rombaut van het Steunpunt voor Groene Zorg. Hierdoor werd de steekproef afgebakend tot zorglandbouwers, gesubsidieerd door het ministerie van Landbouw. Het gaat dus om reguliere land- en tuinbouwbedrijven waar maximaal drie zorgvragers per dag terecht kunnen voor dagbesteding. Uiteindelijk werden zes zorglandbouwers met opleiding of achtergrond in de zorgsector, en zes zonder, uitgenodigd om deel te nemen aan het onderzoek, om ook de kwestie rond professionalisering binnen de zorglandbouw in Vlaanderen in beeld te brengen. Aan de hand van een brief werden zij geïnformeerd over de aard en de inhoud van het interview (zie bijlage 2). Uiteindelijk is de steekproef samengesteld uit zeven respondenten, vijf vrouwelijke en twee mannelijke. Om een goed beeld te krijgen van de zorglandbouw in Vlaanderen, werden zorglandbouwer uitgenodigd in elke Vlaamse provincie. Uiteindelijk werden twee West-Vlaamse, twee Oost-Vlaamse, een Antwerps, en twee bedrijven in Vlaams Brabant bezocht en bevestigd. Provincie Limburg is niet vertegenwoordigd in de steekproef. Het verzamelen van de gegevens was een tijdsrovend proces, en dit is meteen ook de reden waarom de steekproef beperkt is tot zeven respondenten. Een meer uitgebreide beschrijving van de respondenten is te vinden in bijlage (bijlage 3).

3.3. Gegevensanalyse

Voor het analyseren van de gegevens werd gekozen voor het programma MAXQDA. Dit is een computergestuurd programma voor kwalitatieve tekstanalyses (MAXQDA, 2007).

Het programma laat toe om de interviews onder te verdelen in een aantal categorieën en subcategorieën. Dit maakt het mogelijk om op een vlotte en efficiënte manier te analyseren. Daarbij wordt er wel nog steeds een grote inbreng van de onderzoeker vereist. De interviews werden steeds zo snel mogelijk na de afname uitgeschreven en in het programma MAXQDA ondergebracht. Al snel zagen we dat een aantal onderwerpen steeds terugkeerden vanuit de afgenomen interviews. Een voorlopig codeerschema werd op basis van deze categorieën bekomen. Deze werden tegelijkertijd en steeds opnieuw gewijzigd, verworpen of aangevuld aan de hand van nieuwe interviews. Zo werd een uiteindelijke boomstructuur bekomen waarmee alle interviews gestructureerd en daarna geanalyseerd konden worden (zie Bijlage 5). De boomstructuur is een soort lijst die de onafhankelijke categorieën en subcategorieën bundelt met hun respectievelijke frequentie.

3.4. Betrouwbaarheid en validiteit

Maso en Smaling (1998) omschrijven de betrouwbaarheid bij kwalitatief onderzoek als de herhaalbaarheid van het gevoerde onderzoek. Of zoals Janssens (1985) het omschrijft, de mate

waarin de resultaten onafhankelijk zijn van de technische uitvoering. De interne betrouwbaarheid verwijst naar de herhaalbaarheid van het onderzoek, wanneer een andere onderzoeker de interviews zou afnemen. Het gaat hierbij om de mate waarin de gegevensverzameling, de data-analyse en de conclusies binnen het onderzoek zelf consistent zijn, dus de mate waarin andere onderzoekers in staat zijn de begrippen, op dezelfde wijze als voorgaande onderzoekers, in verband brengen met de gegevens. De externe betrouwbaarheid is de mate waarin van elkaar onafhankelijke onderzoekers in eenzelfde onderzoeksgebied dezelfde begrippen zouden ontwikkelen. Om replicerbaar te zijn, moet in de rapportering van het onderzoek voldoende aandacht worden geschonken aan een nauwkeurige beschrijving van de procedures, condities en algemene setting. De betrouwbaarheid verwijst dus naar de herhaalbaarheid van een onderzoek, maar bij kwalitatief onderzoek is een herhaling niet altijd mogelijk omdat men unieke en veranderlijke situaties onderzoekt. Daarom spreekt men van een virtuele of principiële herhaalbaarheid. Om de betrouwbaarheid in dit onderzoek te vergroten worden de resultaten zoveel mogelijk geïllustreerd met de primaire gegevens, namelijk citaten uit de interviews. De dataverzameling werd gemechaniseerd aan de hand van een recorder (Maso en Smaling, 1998) en bovendien gaat het om computerondersteund kwalitatief onderzoek. Ook de gebruikte onderzoeksmethode werd eerder uitgebreid omschreven.

Volgens Janssens (1985) is de validiteit van een onderzoek, de mate van overeenkomst tussen de onderzoeksgegevens en het verschijnsel waaraan ze ontleend zijn. Dit is met andere woorden de mate waarin de resultaten van het onderzoek de werkelijkheid weergeven. Ook de validiteit van het onderzoek wordt opgesplitst in interne en externe validiteit. Externe validiteit staat voor de generaliseerbaarheid van de onderzoeksconclusies naar andere personen, fenomenen, situaties en tijdstippen dan die van het onderzoek (Maso & Smaling, 1998). Interne validiteit betekent volgens Janssens (1985) dat de resultaten vanuit het onderzoek een goede weergave van de sociale werkelijkheid zijn. Hij wijst er ook op dat het bij kwalitatief onderzoek niet evident is om een goede validiteit te verkrijgen, omdat er doorgaans weinig personen of situaties onderzocht kunnen worden en omdat de onderzoeker zelf betrokken is bij het onderzoek. Om de validiteit te verhogen werden de respondenten voor het interview op de hoogte gebracht van de inhoud en het doel van het onderzoek en werd de anonimiteit van de respondenten verzekerd door middel van een formulier voor geïnformeerde schriftelijke toestemming (zie bijlage). Tijdens het interview werd er ook op gelet dat de vragen zo weinig mogelijk suggestief waren. Om zoveel mogelijk informatie en ook de context te bewaren, werden de interviews opgenomen en volledig uitgetypt. Uiteraard is de steekproef in ons onderzoek beperkt en kan geen absolute objectiviteit van de onderzoeker verlangd worden, wat de validiteit van het onderzoek niet ten goede komt. De minimale representativiteit van de onderzoeksgroep maken het moeilijk om de resultaten te generaliseren.

4. Resultaten

In dit deel van de masterproef worden de resultaten van het onderzoek besproken. We proberen dit zo overzichtelijk mogelijk te doen, aan de hand van enkele hoofd- en subthema's. De bevindingen worden geïllustreerd met citaten van de bevroegde landbouwers. Alle namen werden vervangen door pseudoniemen.

4.1. Algemene informatie

De categorieën die we onderscheidden bij de algemene informatie werden zo overzichtelijk mogelijk voorgesteld in tabel 2. Ter illustratie werd ook nog een korte beschrijving toegevoegd in bijlage van de deelnemende zorgboerderijen.

Tabel 2: Algemene informatie deelnemende zorgboerderijen

	Geslacht	Provincie	Startjaar	Subsidie	Begeleiding ¹	Aantal hulpboeren	Soort bedrijf	Doelgroep	Opleiding en/of achtergrond in de zorgsector
Interview 1 15/03/2010	Vrouw	Oost-Vlaanderen	2004	Nee	M, V +	3	Gemengd bedrijf (pony's, geiten, schapen)	Personen met een mentale beperking, personen met een ASS	BAB-opleiding (begeleiding en animatie voor bejaarden)
Interview 2 17/03/2010	Vrouw	Oost-Vlaanderen	2008	Ja	M, V +	1 + groep	Paardenmelkerij	Personen met een mentale beperking, personen met een ASS	Geen opleiding
Interview 3 19/03/2010	Vrouw	West-Vlaanderen	2004	Ja	M, V	6	Melkvee	Personen met een mentale beperking, personen uit de geestelijke gezondheidszorg	Opleiding verpleegassistente
Interview 4 23/03/2010	Vrouw	Vlaams-Brabant	2007	Ja	V	5	Gemengd bedrijf (Melkvee, pluimvee, akkerbouw)	Personen met een mentale en/of fysieke beperking, personen met een ASS, personen uit de geestelijke gezondheidszorg	Ergotherapeute
Interview 5 29/03/2010	Vrouw	Vlaams-Brabant	2007	Ja	V	4	Gemengd bedrijf (Melkvee, varkens, pluimvee, akkerbouw)	Jongeren uit het bijzonder onderwijs, jongeren met een ASS	Opleiding als verzorgende, 15 jaar werkervaring als verzorgende
Interview 6 10/04/2010	Man	Antwerpen	2006	Ja	M, V +	1 + groep	Biologisch Tuinbouwbedrijf	Personen met een mentale en/of fysieke beperking, jongeren, personen uit de geestelijke gezondheidszorg	Geen opleiding Vrouw werkte gedurende 1 jaar als bejaardenhelpster
Interview 7 13/04/2010	Man	West-Vlaanderen	2008	Ja	M + M	1	Biologisch Tuinbouwbedrijf	Personen met psychiatrische problemen	D: werkervaring in arbeidszorgcentrum en beschutte werkplaats R: sociaal verpleegkundige

¹ M: Boer, V: Boerin, + : Andere werknemers op de boerderij, Bij zorgboerderij 7 is er een betaalde begeleider.

4.2. Perspectief van de Hulpboer

In dit gedeelte komen de werkzame elementen aan bod, die volgens de bevroegde zorgboeren een belangrijke rol spelen op een zorgboerderij. We behouden de indeling vanuit de literatuurstudie, maar voegen er een extra dimensie aan toe. We bespreken namelijk ook de effecten van zorglandbouw, die worden waargenomen bij de hulpboeren.

4.2.1. Werkzame elementen

4.2.1.1. Eigenschappen die eigen zijn aan een boerderij

Eerst en vooral wordt hier het contact met dieren en de natuur genoemd als een zeer waardevol en werkzaam element. Uit de interviews blijkt dat dit element, volgens de zorgboeren enorm belangrijk is, maar ze kunnen moeilijk verklaren waarom dit zo is. Ze zien dat hulpboeren soms actief contact zoeken met de dieren, door ze te gaan aaien en te knuffelen. Bovendien blijkt het hele kader van die natuurlijke omgeving een rustgevend effect te hebben op de hulpboeren.

“Als het even te veel wordt voor hem of het is te druk, dan trekt hij zich even terug of hij kruipt ergens in een stal en hij gaat wat met de dieren knuffelen, die is weer opgeladen en die kan er weer tegen.” (Leen)

“Bij mij is het vooral geweest omdat ik vrij overtuigd ben van het feit dat dieren een enorme invloed kunnen hebben op de problematiek van mensen. Het contact tussen dier en mens, dat dat heel veel kan voortbrengen.” (Ria)

“Wel ik denk... die dieren, die geven ergens zo een rust af, allé ja ik weet niet... Ik vind als ze de koeien eten aan het geven zijn en ze steken zo hun hand eens uit, en die koe pakt die hand dan eens vast, ja dat kalmeert eigenlijk wel, dat zie je wel hoor.” (Marjan)

“De natuur, de dieren, hier zijn nu wel geen dieren, maar hier zijn het dan plantjes, de open lucht, de natuurlijke omgeving. Ja, want ik denk, Jan gaat ook nog een dag per week ergens anders werken, in het kringloopcentrum waar hij dingen moet sorteren, maar dat doet hij helemaal niet graag. Allé misschien dat er mensen zijn die dat wel graag doen. Ik denk vooral dat het is dat je in de natuur bezig bent.” (Herman)

“Ja, gewoon er zijn toch veel van die gasten die tot rust komen als ze met dieren kunnen werken. Ik denk dat dat een hele goeie invloed heeft, dat dat rust meebrengt, ja en zo eens echt niet gejaagd.” (Magda)

Vervolgens werd ook het buiten zijn, en het verrichten van fysiek werk vermeld door de zorgboeren. De hulpboeren verbruiken op een gezonde manier hun energie en op die manier kunnen ze hun gedachten eens verzetten.

“Het buiten bezig zijn, dikwijls, ik denk naar agressie toe ook, soms het zware werk. Dus dat ze fysiek een heleboel energie verzetten. Ik denk dat dat ook wel belangrijk kan zijn. Ik denk dat het gewoon goed is van fysisch bezig te zijn in plaats van altijd mentaal. Ik denk dat dit ook wel voor velen belangrijk kan zijn.” (Ria)

Ook de rust en de ruimte worden aangehaald als een waardevolle omgevingsfactor.

“En als ze eens willen roepen of weet ik veel, luchten! Ze luchten en ze aarden. Dat zijn eigenlijk twee werkwoorden dat je daar mag bijzetten.” (Pascal)

“En het feit dat heel die omgeving hier ook al, ook al is het hier soms super druk, maar voor hun straalt die ruimte en die omgeving die straalt rust uit.” (Leen)

Alle zorgboeren halen aan dat het heel belangrijk is dat de hulpboeren zinvol en nuttig werk doen en dat het resultaat van hun werk ook zichtbaar is. Hulpboeren zijn dan meer gemotiveerd en de voldoening die ze van hun werk hebben wordt groter.

“Ik vind dat ze in elk geval al een zinvol werk moeten krijgen. Want je kunt je niet goed voelen, als je werk gedaan hebt waarvan je het nut niet kunt inzien. Dat valt ons eigenlijk wel op. Alle werkjes die zij moeten doen, zijn voor ons zinvolle werken. Dat zijn werken die moeten gebeuren op de boerderij. Maar in hun beleving is niet alle werk even zinvol. Bijvoorbeeld bij die jongen met autisme, als hij het nut van die taak niet inziet, dan krijgen we hem daar niet aan om dat werk te doen. Dus ik denk dat een zinvolle taak in hun ogen, echt wel een heel belangrijk element is.”
(Leen)

“Het is dat dat we zeggen, we geven ze nuttige dingen. Dat ze eigenlijk zien dat ze iets gedaan hebben. Dat ze content zijn en dat ze kunnen zeggen, we hebben dat gedaan en dat gedaan. En dat doet hen goed. Dat ze er zelf ook voldoening aan hebben é.” (Magda)

De zorgboeren halen vervolgens aan hoe belangrijk het is dat de hulpboeren in een gewone, familiale sfeer terechtkomen. Ze kunnen mee aan tafel schuiven, en er wordt steevast samen koffie gedronken. De hulpboeren voelen zich aanvaard en maken deel uit van een sociale gemeenschap.

“Ik denk die warmte, en het opgenomen zijn in een gewone gezinssituatie, gewoon tussen andere mensen, dat dat enorm belangrijk is voor die gasten. Dat is iets wat zij meestal niet of heel gebrekkig ervaren hebben. En dat doet enorm veel deugd, je merkt dat wel! Het kunnen ‘zijn’ en aanvaard worden.” (Willem)

“Wij staan nogal open om mensen binnen te ontvangen en eten te geven, niet omwille van dat eten, maar dat maakt het gezellig en geeft een familiale sfeer. Als je zegt, breng uw boterhammen mee en zet u buiten te eten, is dat helemaal iets anders dan dat ze met de pot mee eten hier binnen. Ik denk dat dat er bij ons ook wel wat mee te maken heeft.” (Ria)

“Pol, die zat hier in een instelling waar hij niet graag zat. Tussen psychiatrische patiënten echt, terwijl dat die zelf niet zo psychiatrisch gestoord was maar eerder een beetje lichamelijk gehandicapt, zal ik zeggen, en moeilijk in zijn spreken. Maar die fleurde helemaal op door hier te werken. Die kon ook zelfs niet meer goed gaan, maar die ging op zijn knieën zitten en ging onkruid uittrekken en met een hakje en die vloog erin. En dan is hij verplaatst omwille van zijn situatie ginder, omdat het niet klikte met die andere bewoners. Hij was daar ‘de normale’ tussen psychiatrische patiënten eigenlijk. En hij vond dat heel erg dat hij hier niet meer kon komen werken. Nu schrijft hij nog elk jaar, of zelfs verschillende keren per jaar, stuurt hij een kaartje, of als hij op reis gaat met die mannen ginder stuurt hij een kaartje. Hij nodigt mij uit voor zijn verjaardag, gewoon dat is hem bijgebleven van hier te zijn. Dat is dan wel plezant natuurlijk... Maar bijvoorbeeld als Jan verjaart, dan komt die mee binnen iets drinken of als ik verjaar of mijn vrouw, als er iets te doen is dan mag hij altijd mee binnen komen. Dat vindt hij ook allemaal wel heel plezant. Die is zo echt geïntegreerd é, al een beetje familie.” (Herman)

Op een boerderij is er altijd wel iets te doen. Er is dan ook een heel gamma aan werkzaamheden die de hulpboeren kunnen doen. Hierdoor kan rekening gehouden worden met de persoonlijke voorkeur van de hulpboeren en sluit men aan bij hun mogelijkheden. Er kan ook een heel gevarieerd programma worden aangeboden, waardoor afwisseling mogelijk wordt. Ook dit wordt aangehaald als een werkzaam element.

“We proberen zoveel mogelijk rekening te houden met hun interesses. Natuurlijk, ze moeten al interesse hebben voor de boerderij, want anders zitten ze hier op een verkeerde plaats, dan kunnen ze hier niets komen doen.... In het begin is het wel een beetje zoeken, wie kan wat, wie doet wat graag, wie is graag met welke dieren bezig? En we proberen in de planning van de week daar rekening mee te houden.” (Leen)

"Ik denk dat de verscheidenheid van dieren er wel veel mee te maken heeft. Er zijn geiten, schapen, pony's, een beetje van alles. Iedereen vindt wel iets... er zijn ook honden en katten... We zijn er een beetje op voorzien dat er voor iedereen wat is." (Ria)

Tenslotte wordt ook vermeld dat hoewel een boerderij meestal bruist van leven, toch meestal een stabiele omgeving is die blijkbaar ook structuur biedt aan de hulpboeren.

"En gewoon eens, allé ik weet niet of dat juist is, maar ik denk dat de meeste boerderijen nogal stabiel zijn, dat er stabiliteit is. Man, vrouw, wij hebben nu wel geen kinderen, maar allé ja. Misschien ook ja, de boeren eten op dat uur, en ja wij zijn ook altijd thuis, misschien wel een klein beetje structuur daarin. En dan het leven, ja wij zijn aan het werk, leven mee met de seizoenen. Wij zijn eigenlijk ook zo redelijk nuchter, zo een beetje de gulden midden weg, het is nooit van juij en dan van grrrr. Die dieptes... dat vind ik wel aan de boeren, dat je dat zo wel een beetje ziet... En het feit dat heel die omgeving hier ook al, ook al is het hier soms super druk, maar voor hen straalt die ruimte en die omgeving, die straalt rust uit... Want het is echt een levende boerderij, en wij kunnen niet garanderen wat er op den duur gaat gebeuren. Ja, dat is een beetje het kenmerk van een echte boerderij." (Nancy)

4.2.1.2. Eigenschappen die verschillen van de traditionele voorzieningen

De zorglandbouw heeft een speciale positie binnen het traditionele zorglandschap, en daardoor zijn er ook bepaalde verschillen waar te nemen, die de zorglandbouwers erg naar waarde schatten. Eerst en vooral komen de hulpboeren terecht in een 'gewone' situatie, een gewoon gezin. Ze zijn eens volledig weg uit de 'institutsfeer'. Bovendien raken de hulpboeren op die manier, in zekere zin verlost van het label dat ze met zich meedragen. Ze werken gewoon bij de boer en worden niet benaderd met vooroordelen.

"Ik denk dat het er veel mee te maken heeft dat jongeren vanuit een situatie van een instelling, in een gezin komen. En dat ze dus een stukje familiaal leven krijgen daardoor." (Ria)

"Welke therapie ze ook krijgen in de voorziening, het is binnen de muren. En de landbouw is buiten de muren, zonder muren en ook zonder grenzen, mogen zijn." (Pascal)

"Terwijl hier, komen ze echt in een normale situatie terecht. Bart gaat mee naar de markt, maar er is geen enkele andere marktkramer die daar weet dat hij een zorggast is. Mijn gebuur op de markt zei nog 'amai, je hebt wel een goeie gast mee é! Hij ziet dat nog wel zitten é, en hij is heel de tijd bezig!'. Terwijl moest je zeggen dat het een gast is uit de psychiatrische instelling die mee is... pataff! Direct een etiket op zijn voorhoofd. Het is dat dat die gasten juist zo nodig hebben denk ik, om alle bagage te kunnen achterlaten, en misschien een nieuwe start maken, en van zich ook waardevol te voelen in de maatschappij. En Bart zegt altijd 'ik ga gaan werken bij de boer!', en je voelt als hij dat zegt, dat dat een zekere trots uitstraalt." (Willem)

In tegenstelling tot sommige instellingen, is er op de zorgboerderij tijd en ruimte voor 1 op 1 begeleiding. Alle zorgboeren benadrukken het belang van die individuele begeleiding. Deze manier van werken schept de ruimte en het vertrouwen dat nodig is om een relatie op te bouwen tussen boer en hulpboer. Uit de interviews blijkt dat de hulpboeren het niet gewoon zijn, de volledige aandacht van iemand te krijgen, en de zorgboeren stellen vast dat dit hen veel deugd doet.

"Dus het was ook een 1 op 1 relatie, toen waren er ook nog niet veel andere mensen, dus dat was hier het 'petit comité' zoals dat hij het altijd noemt é, met drie. Maar dat is natuurlijk gegroeid tegen het einde van het jaar, er was meer werk tijdens de winter enzo... Maar jullie zijn altijd een tandem geweest é. Ja, en op die manier zijn we met een hele goeie basis gestart, met twee, zodanig dat we die relatie hebben kunnen opbouwen. En inderdaad misschien goed dat er toen nog niet veel ander mensen waren om echt 1 op 1 te zijn." (Willem en Pascal)

“En dan komen ze hier, en ja, ik ben er voor hun alleen. Daar zitten ze in een groep, ze kunnen niets zeggen, allé ze mogen iets zeggen maar dikwijls wordt dat dan toch niet gehoord. Ik zit hier 's morgens altijd met hun aan tafel, en dat is echt praten over hoe hun week is geweest en dan vertellen ze. En dikwijls is het zo dat wij meer weten dan de opvoeders é...” (Marjan)

De zorgboeren gaan als vanzelfsprekend op zoek naar de mogelijkheden van de hulpboeren. Ze willen namelijk vooral te weten komen waar hun extra werkkrachten goed in zijn, in plaats van wat ze niet goed kunnen. De hulpboeren worden dus vooral aangesproken op wat ze wel kunnen, waardoor ze meer succeservaringen opdoen. Het spreekt voor zich dat dit hun zelfvertrouwen ten goede komt.

“Ook omdat we al drie jaar dezelfde mensen hebben, kun je wel inschatten wat er kan gebeuren en wat dat er niet kan gebeuren. Het is wel zo, het moment dat zij hier zijn ligt ons werktempo lager dan wanneer zij vertrokken zijn en dan in de namiddag of in de vooravond, dan ligt ons werktempo wel een stuk hoger, dat is een feit. Maar het is nog wel altijd heel doenbaar om heel de week rond te geraken. We proberen daarom ook altijd een werkje te zoeken, dat iedereen dat werkje kan doen waarin hij toch het meest handig is. Waar dat we het minste verlies in arbeid hebben...En eigenlijk start voor iedereen ongeveer de voormiddag op dezelfde manier, dat is het verzorgen van de kalfjes in de jongveestal. We proberen, natuurlijk geeft iedereen korrels en gras, maar iedereen doet dat volgens zijn eigen mogelijkheden. Sommige mensen moeten heel sterk begeleid worden of moeten een aantal aanpassingen krijgen omdat ze motorisch beperkt zijn, en anderen werken vrij zelfstandig.” (Leen)

Tenslotte wordt ook aangehaald dat de hulpboeren nieuwe sociale contacten kunnen leggen. Ze komen in contact met allerlei soorten mensen, die helemaal los staan van de zorgsector.

“Ik ben niet alleen met telen bezig, maar ook, allé... contact met collega's, er zijn ook Wwoofers op de boerderij dus dat zijn mensen die wereldwijd rondreizen en die via email vragen of er plaats is op de boerderij en die verblijven hier, krijgen dus kost en inwonen in ruil voor werk. Dus er is hier zeer wisselend gezelschap, er komen hier mensen toe, er gaan weer mensen weg, allé het is zo een vrolijke bende, een beetje een open huis. Ik heb de indruk dat het voor Bart ook iets is, zeer boeiend zo, de zorggast, dat hij dat wel leuk vindt dat hij veel contacten heeft, het is wel een sociaal iemand ook.” (Willem)

4.2.2.Effecten

Hierboven werden de werkzame elementen opgesomd en geïllustreerd, maar het lijkt ons ook noodzakelijk om de effecten op te noemen, die deze elementen hebben op de hulpboeren. We besloten hiervoor de indeling te volgen van Hassink en Elings (2008).

Een eerste categorie omvat de positieve effecten op het mentale welbevinden van hulpboeren. Het gevoel van eigenwaarde en het zelfrespect van de hulpboeren vergroot. Ze tonen meer enthousiasme en verantwoordelijkheid, en ze ontwikkelen een groter zelfbewustzijn.

“Ja, soms neemt hij zelf initiatief ook é. Twee weken geleden bijvoorbeeld ging ik drie dagen weg, naar Frankrijk. En plots, hij moest nog de lege bakken uit de camionette halen enzo van naar de markt te gaan, en dan ja, hij zei 'ik heb ondertussen ook de camionette vooraan een beetje uitgekuist, zodat je met een propere camionette op reis kan vertrekken'. En dat vond ik wel heel geestig.” (Willem)

“Jan bijvoorbeeld, die is echt heel blij dat die zich hier nuttig kan maken. Die zegt ook ik blijf komen zolang dat jij hier werkt, allé zolang dat jij hier zijt, blijf ik komen! Dus hij beschouwt zich echt als mee draaiende, allé die voelt zich echt ook verantwoordelijk hier voor het bedrijf. Dat is heel tof.” (Herman)

De tweede categorie betreft de effecten op het fysieke welbevinden van de hulpboeren. Door het boerderijwerk worden ze vaak fysiek sterker, ze leren hun energie beter te gebruiken en herontdekken hun zintuigen. Op de boerderij leren ze ook nieuwe vaardigheden.

“De allereerste werkdag van onze zorgvrager was in de ijskou spruiten plukken. Dat was, je mag niet zeggen een marteling maar dat was immens! Allé als je daarmee start... en nu zeggen we soms nog ‘weet je nog die eerste dag? Dat heb je overleefd é en je hebt daar al een stap genomen’. En die dingen, die elementen, je daar doorworstelen, maakt ook dat je mentaal kan doorworstelen. Ze leren weer sterk zijn é. En dat is de sterkte van de landbouw!” (Pascal)

“Ik denk, dat wordt enorm onderschat maar we zijn allemaal heel ver van de natuur weg geëvolueerd. Allé ik ben laatst drie dagen gaan stappen in de Franse Ardennen, en ik ben eigenlijk veel buiten, maar dat ik daar nu toch weer zoveel deugd van heb gehad. Jje wandelt daar en opeens is er daar een boom die bloeit en die een enorme geur afgeeft. Dat je zegt van ‘amai ik loop hier gewoon in een soort van aromatherapie’ en het geluk dat je daardoor ervaart. De geestelijke en fysieke gezondheid dat je daarvan krijgt is enorm, en wij beseffen dat soms niet meer omdat we er gewoon midden in zitten. Maar de mensen die het niet meer hebben, hebben niet de mogelijkheid om zich inderdaad gezond te profileren...Ja, het contact ook met de koude of de warmte en de confrontatie met hun eigen lichaam, ik denk dat dat enorm belangrijk is...En ook, ik ben zelf in een normaal gezin opgegroeid, en van je vader leer je dan eens een werkje doen, je krijgt een hamer in je handen en je moet eens ergens mee helpen, en vijzen indraaien en dit en dat...je moet bij alles bijspringen. Maar als je uit een sociale situatie komt die eigenlijk helemaal verwrongen is, is daar meestal geen ruimte voor om eens iets te tonen ofzo. Hier kan dat wel.” (Willem)

De derde categorie is die van de sociale effecten. Hulpboeren hebben meer sociaal contact en verbeteren hun sociale vaardigheden, waardoor er sprake is van een betere sociale interactie. Ze worden hier onafhankelijker in en sommigen ontwikkelen ook een werkattitude.

“Op den duur weten zij daar ook hun weg in. Als er een school komt, de eerste keer komen ze natuurlijk kijken en willen ze alles horen é. Maar op den duur zijn ze het ook beu gehoord en beu gezien. Dan doen ze gewoon hun werkjes voort en komen ze wel een keer dag zeggen. Ze mogen erbij betrokken zijn é, dat is geen probleem é. We hebben wel al gemerkt met David, dat hij zich al eens wil moeien. Dat mijn man bijvoorbeeld aan het uitleggen is, en dat de kinderen wat zitten te babbelen onder mekaar. Dan zegt David wel: stil zijn é! Meneer is aan het uitleggen! En dan verschieten die kinderen eens. Ik vind het ook juist belangrijk dat ze hier een heel ander publiek tegenkomen dan ze gewoon zijn van te zien in de instelling. Ze komen hier dierenartsen tegen, de hoefsmid komt hier regelmatig, de scholen, andere bezoekers, ze krijgen een ander soort sociaal kadrement ook. En dat vind ik ook wel belangrijk, dat ze andere mensen ontmoeten op die manier. Problemen zijn er daar niet rond.” (Ria)

4.3. Perspectief van de Zorgboer

In dit gedeelte wordt vanuit het perspectief van de zorgboer gekeken naar de zorglandbouw. We peilden naar de motivatie van landbouwers om met Groene Zorg in zee te gaan, vervolgens zien we hoe zij de taak van zorgboer omschrijven en tenslotte komen ook de voordelen en de knelpunten bij zorglandbouw aan bod.

4.3.1. Motivatie

Tijdens de interviews werd gepeild naar de motivatie van de landbouwers om een zorgtak binnen het bedrijf te integreren.

Bij een aantal van de bevraagde landbouwers is het zorgaspect spontaan ontstaan, en wordt vermeld dat dit altijd al in de traditie van de landbouwersfamilie terug te vinden was.

“We hebben wel altijd jongeren op onze boerderij gehad, daarvoor ook. Jongeren uit de omgeving die kwamen helpen, kinderen die kwamen helpen. We hebben zelf dus geen kinderen maar we hebben altijd enorm veel jonge mensen op ons hof gehad. We hebben ne keer een jongen die het thuis nogal moeilijk had, jaren opgevangen. Van zijn 9 jaar tot zijn 18 jaar heeft hij hier alle vakanties en weekenden gelogeed. Dat is buiten groene zorg om geweest maar dat was allemaal eigenlijk al spontaan bezig van daarvoor.” (Ria)

“Wel ik denk, zorg dat dat eigenlijk iets is wat al altijd op de boerderijen opgenomen geweest is. Vroeger waren er, allé ik weet dat van mijn grootvader op de boerderij, er waren daar ook mensen, dat was dan zo een beetje ‘de dorpsgek’ die daar kwam zo, ja die daar ook wat kwam helpen. Dus ik denk dat dat eigenlijk iets is dat al altijd bij de boerderijen heeft gehoord.” (Willem)

Vaak starten de landbouwers het zorgaspect ook uit idealisme en vanuit een sociaal engagement.

“Dus ja voor mij is dat wel iets... we hebben allemaal heel veel kansen in ons leven gekregen in feite, en voor mij is dat ook iets om die kansen te delen met anderen in feite. Want je ziet dat heel veel mensen eigenlijk heel weinig kansen krijgen in hun leven, en daarvan hangt het eigenlijk heel vaak af of ze later in de maatschappij kunnen staan of niet. En ja voor mij is dat eigenlijk mijn steentje dat ik op die manier wil bijdragen.” (Willem)

“Wel dat is ook een beetje, hoe moet ik zeggen... We hebben zelf twee kinderen die gehandicapt zijn. En dat zit zo wel een beetje in onze mentaliteit é, van toch hulp te bieden aan iemand anders ja... En we vonden dat toch ook een mooi initiatief. Allé die gasten, als ze bijvoorbeeld in een beschutte werkplaats werken, dan moeten ze altijd hetzelfde werk doen. Dan kunnen ze eens iets anders doen.” (Magda)

Sommigen besloten met een zorgboerderij te beginnen omdat ze op die manier hun opleiding perfect konden combineren met het werk op de boerderij.

“Ik ben van opleiding zelf ergotherapeute en ben tot eind 2006 buitenshuis gaan werken. En ik kende het eigenlijk niet, maar in het tijdschrift van de KVLV zag ik een interview over zorgboerderijen, en ik dacht dat is iets voor mij. Om mijn eigen interesses te combineren met het werk op de boerderij. En dan heb ik dus contact opgenomen met het Steunpunt Groene Zorg en dan is het eigenlijk heel snel gelopen. Hilde is langs geweest, en dan is het bekend gemaakt dat we daar wilden aan meewerken en 14 dagen later waren hier de eerste zorgvragers. Dus dat is heel snel gegaan. Voor mij, het grote voordeel, ik noem dat niet een voordeel, maar het is mijn ideaal dat ik kan verwezenlijken. Van toch nog eigenlijk mijn sociaal engagement vanuit mijn eigen opleiding te combineren met de boerderij.” (Leen)

Ook praktische redenen worden vermeld als motivatie. Thuis kunnen werken, een alternatieve aanvulling op het inkomen en een paar extra helpende handen bleken een motivatie.

“Na de geboorte van het vierde kindje heb ik vijf jaar loopbaanonderbreking genomen om ja, mijn draai wat te vinden. En daarna was de keuze ofwel terug beginnen werken ofwel met de zorgboerderij beginnen. Het is gemakkelijk é, ik ben thuis en er komt iemand bij mij. Het is anders, ik moet 's morgens eerst de vier kinderen naar school doen en dan buitenshuis gaan werken is altijd een stap moeilijker é.” (Marjan)

“Als ik het een beetje egoïstisch mag zeggen, mijn man wordt al een dagje ouder, en fysisch zijn er bepaalde dingen die hem soms zwaar vallen, bijvoorbeeld het mesten van de geitenstallen enzo. Als hij dat alleen doet dan is dat zwaar, maar als hij hulp heeft van iemand, dan is dat heel welkom. Om het een beetje egoïstisch te zeggen, moesten wij het werk dat zij doen, door personeel laten doen, dan zou het voor ons financieel niet meer haalbaar zijn. Het is omdat zij kleine dingen doen, en moesten we het allemaal alleen moeten doen, dat we serieus hard moeten werken. En nu hebben we het ietsje gemakkelijker. Het is in feite een mes dat aan twee kanten snijdt é. Zij zijn er mee geholpen, ze hebben hun dagbesteding, maar wij zijn er evengoed mee geholpen. Degene die het anders beweert, dat klopt niet hoor. Iemand die zegt dat hij het puur doet om die mensen te helpen, dat klopt niet. Je hebt er zelf ook voordeel aan. Bijvoorbeeld met de stallen mesten, moest mijn man daar geen hulp bij hebben... dat zou een zware dobber zijn. En voor onze hulpboer is dat juist goed, want hij doet niets liever, dat zware werk... Ja, en op een boerderij is er bij manier van spreken altijd wel iets te doen. En een extra paar handen, je mag dat niet ontkennen, als dat goed draait, dan is dat zeker welkom. Ik denk dat je het zo mag zien.” (Ria)

Soms start men ook met het zorgaspect omdat men deze vraag krijgt van iemand uit de buurt of via Groen Zorg.

“Dat was eigenlijk iemand die dat kwam vragen. Voor Jan, die is hier nu bezig zie.... Die woont hier in de buurt, begeleid wonen. Ze zochten daar nog een plaats voor en die is hier begonnen eerst één dag per week, daarna twee dagen en nu komt hij vier dagen. Zijn ouders hadden vroeger ook een tuinbouwbedrijf en hij heeft altijd bij zijn ouders gewerkt totdat die gestopt zijn. En toen was hij zo wat verloren, allé ja... hij had dan ergens een plaats in een manege denk ik, maar op den duur werd hij daar wat aan zijn lot overgelaten. Daarmee dat ze hem dan hier zijn komen ‘aanbieden’. En dat valt heel goed mee met Jan. Ik zou hem niet meer goed kunnen missen.” (Herman)

Ook het sociale aspect wordt door de zorgboeren vermeld als motivatie.

“Ik denk ook, voor een stuk, staat de boer dikwijls alleen op zijn bedrijf, maar bij ons is dat nu heel anders, maar het is ook wel leuk om mensen op je bedrijf te hebben, om sociaal contact te hebben en voor de boer zelf is dat ook wel leuk denk ik. Mijn nonkel is ook zorgboer en voor hem is dat ook zo, heb ik het gevoel, dat is iemand die zo meeloopt met hem, die daar ook is en als er met de koeien, de bakken moeten ingeveegd worden, ja, dan helpt hij, dan doen ze dat met twee, en ja dat is gewoon een andere energie als je met twee bent.” (Willem)

Tenslotte wordt ook de positieve invloed op het imago van de landbouw vermeld.

“Maar ja het succes....dat de boeren ook wel beseffen dat het belangrijk is om zichzelf ook te tonen als, van kijk wij kunnen ook dat facet aanbieden. Boeren zijn niet alleen die mensen die de mestkarren uitrijden die je overal ziet, wij kunnen ook aan de maatschappij iets aanbieden, ik denk dat dat ook heel belangrijk is. Ja, reclame is geen woord, maar dat dat een gezicht kan zijn van de boerderij dat belangrijk is om te tonen, en ik denk dat veel boeren dat ook willen veruitwendigen.” (Pascal)

4.3.2. Taakomschrijving

Tijdens de interviews wilden we ook nagaan wat de taak van een zorgboer nu precies inhoudt volgens de landbouwers, en wat niet. Vaak kregen we het antwoord dat je als zorgboer verschillende rollen opneemt. Bij de meeste kwam het er op neer dat ze vooral ‘boer’ willen zijn, en de hulpboeren willen laten meegenieten van het boerenleven. Toch zijn de meeste zorgboeren zich wel heel bewust van hun voorbeeldfunctie.

“Allé mijn visie daarop is eigenlijk, je kan alleen een gids zijn voor hen. Je kunt het niet doen in hun plaats. Ik heb niet de bedoeling van mensen te redden. Het enige wat wij hier kunnen doen is hier zijn, door zelf te zijn, door zelf oprecht te zijn, een situatie maken waarin dat mensen zich goed kunnen voelen.” (Willem)

“Hij durft starten met babbelen é tegen mij, en ik laat hem dat ook doen. Ik denk wel dat ik hem kan vertrouwen gunnen, en dat hij dat ook wel ervaart. Jou ziet hij toch iets meer als baas, maar hij respecteert je wel ten volle ook. En hij weet ook dat je er eens zot mee kan doen, luchtig. We zitten soms te zingen in de winkel, dat is dan weer meer het vrienden aspect, of we spelen eens een spel, de quiz dat we spelen. Raadsman ook, als we advies geven. Ik denk dat jij ook wel het toonbeeld bent van de huisman voor hem, dat is nog een ander aspect.” (Pascal)

“Ik ben de boerin, maar dikwijls ben ik ook denk ik wel de vriendin. Begeleidster misschien ook, ja toch wel, eigenlijk zo een beetje een mix... toch wel de persoon... ik denk wel dat ze mij soms toch wel heel veel dingen toevertrouwen. Dat ik soms toch wel verschiert dat ze mij dat allemaal komen vertellen. Maar dat hangt ook af van zorgvrager tot zorgvrager.” (Leen)

“Ik ben geen opvoedster, ik heb geen methodiek geleerd, ik doe gewoon mijn ding en als hij daarmee gelukkig is, allé ja... Je kunt toch de miserie van een ander niet oplossen. Als je gewoon hier eens kunt geven, dat ze hier gewoon een keer...zijn, dan is het bereikt hetgeen dat het zou moeten zijn.” (Nancy)

“Het is de combinatie van boerin zijn en begeleidster. Je blijft en je bent boerin. Dus je doet het werk van boeren en je begeleidt hen een beetje in hun taken, en in hetgeen dat ze doen, en je ziet eigenlijk dat ze wel dingen komen vertellen die ze meemaken in de instelling, waar ze mee zitten. En toch moet je opletten dat je niet te veel in de rol van begeleider valt. Dat je dat niet gaat doen en dat je uw ding als boerin houdt. Het is belangrijk dat je wel boerin blijft en dat je geen opvoeder wordt.” (Ria)

“Zoals die mensen van de geestelijke gezondheidszorg, je moet daar dan nog eens mee babbelen enzo. Je moet daar wel veel aandacht aan geven. Zo'n mensen vragen heel veel aandacht. Altijd maar vragen, of willen vertellen over hun verleden of dingen dat hun bezig houden, allé je moet er toch wel tijd in steken.” (Magda)

4.3.3.Voordelen

Alle zorgboeren die we ondervraagden, vermelden dat het zorgaspect binnen hun bedrijf, hen veel voldoening schenkt en dat het hun persoonlijk leven verrijkt.

“Je leert meer soorten mensen kennen en je krijgt wel meer begrip ook. Als je zegt, die miserie, het zal wel haar eigen schuld zijn... Niet omdat ik hun achtergrond ken, maar omdat je soms ziet hoe moeilijk dat sommige mensen het hebben om als je zegt doe eens dat, om dat ook te doen. We hebben eens iemand gehad die depressief was. Ja, ik ben nog nooit depressief geweest, allé depressief... tot dan toe had ik zoiets van ja het zal wel...geen goesting om te werken, echt cru gezegd dan. Maar ik ben daar van geschrokken hoe erg dat dat eigenlijk is. Die kon geen twee opdrachten na elkaar doen, die kon dat dus gewoon niet é! Dus op die manier is dat wel een verrijking voor mij om die soorten mensen te leren kennen.” (Nancy)

“En je krijgt natuurlijk ook enorm veel dankbaarheid é van die gasten. Er zijn er die hier toekomen: ja wat gaan we eten vanmiddag? Je hebt daar eigenlijk wel veel dankbaarheid van.” (Magda)

“...maar uiteindelijk ja, door te geven krijg je terug. Dat is toch in ieder geval een wisselwerking en het maakt je leven gewoon veel rijker denk ik.” (Willem)

Veel landbouwers vermelden ook de extra werkkraft als een voordeel. Hulpboeren worden niet beschouwd als volwaardige werkkraften, maar ze verlichten in zekere zin wel het werk.

“Bij Jan is dat zeker een voordeel, omdat ik daar echt veel hulp aan heb. Maar ik vind, het moet altijd een beetje, ik moet er altijd, ik mag er niet meer tijd insteken dan ik ervoor terug krijg natuurlijk é. En dat is bij Jan, integendeel, die rendeert zelfs voor mij.” (Herman)

“Ze vervangen niet alles é, maar ze doen een deeltje van het werk. Je kunt dat niet beschouwen als, allé sommigen wel, als een volwaardige arbeidskraft. Maar bij ons, iemand met een mentale handicap, die bijvoorbeeld problemen heeft om goed te stappen, het is dat wat ik zeg é, bijvoorbeeld koekjes inladen, je kan dat in een kwartier, maar hij zit daar twee uur aan. Je kunt niet zeggen dat hij onze arbeid vervangt é, maar al hetgeen dat ze doen, daar zijn we content van. Dat is toch een stukje dat wij niet meer moeten doen é.” (Magda)

Tenslotte wordt ook de uitbreiding van het sociaal netwerk, door de zorglandbouwers aangehaald als een voordeel van zorglandbouw.

“En bij die voorziening bijvoorbeeld met nieuwjaar zijn wij daar allemaal gevraagd geweest. Dus al de mensen, andere mensen ook é dan zorgboeren, waar ze gaan werken eens bijeenkomen, en dan eens praten en dan leer je die daar ook kennen é die begeleiders. Als je belt weet je met wie je bezig bent.” (Marjan)

“Dus op dat gebied, en voor de rest... ook het sociaal contact dat we hebben met de mensen. Dat dat te weeg brengt, bijvoorbeeld met de voorziening hebben wij heel goed contact. Dat heeft er ook veel mee te maken.” (Ria)

4.3.4. Knelpunten

Tijdens de interviews werd ook gepeild naar de knelpunten die de zorglandbouwers ervaren. Het belangrijkste knelpunt is voor de meeste hun privacy. Hulpboeren mogen meegenieten van hun gezinsleven, maar dit betekent dat ze een deel van hun privé-leven kwijt zijn.

“Ik weet niet of je het een nadeel kunt noemen, maar het is wel zo dat je een deel van je privacy opgeeft. Dat je daar een stuk van kwijtspeelt en dat je dus constant altijd moet rekening houden met het feit dat er vreemde mensen in je huis zijn.” (Leen)

“Goh ja, dat je soms een beetje van je privacy moet inboeten, maar dat zijn dingen die je op voorhand weet in feite é. Dat is een afweging die je maakt... ” (Willem)

“En ja, morgen komt er iemand en die heeft zo de neiging om iets mee te nemen soms. Allé ja wij geven ze hier vrijheid é, en soms zijn ze hier vijf minuten alleen, zo 's middags soms. En je vertrouwt hen volledig é, maar eigenlijk mag je dat nooit doen. Allé ze stelen iets, ze worden gestraft en dan is dat gedaan voor hun. Maar ja bij ons blijft dat altijd hangen é. En ook voor onze eigen kinderen, die zeggen van ‘Allé mama, dat kan toch niet, het is nu al drie, vier keer en je geeft altijd andere kansen!’. Dus nu zeg ik ook tegen de kinderen, centen boven, maar ja soms gebeurt dat toch, ja laats iets liggen of je moet naar buiten en dat gebeurt allemaal snel en da blijft liggen en je vergeet het dan weg te nemen, allé het is het dagelijks leven é, ze zijn hier in onze privé. Dat vind ik het spijttige eraan, dat je ze nooit 100% mag vertrouwen.” (Marjan)

Een ander nadeel voor de landbouwers is dat er wat praktische regelingen moeten worden getroffen en dat men wat extra verplichtingen heeft.

“Je plant niet zomaar alles wanneer dat je wilt, maar dat is bij iemand die gaat werken trouwens ook zo é. Tijdens je werkuren kun je ook niet gaan doen waar je zin in hebt. Dus daar moet je wel constant rekening mee houden eigenlijk bij het plannen van uw dag. Maar ik noem dat nu niet echt een nadeel.” (Leen)

Soms vangt men hulpboeren op die veel begeleiding vragen, waardoor het eigen werk blijft liggen, of waardoor het werktempo van andere werknemers lager ligt. Ook dit wordt ervaren als een knelpunt.

“Ik ken ook een collega boer die ook met zorggasten werkt, maar dat waren dan ook echt zwakke gasten in feite...en hij zei wel dat dit voor hem problematisch was. Dat hij echt aparte activiteiten moest gaan geven, omdat hij zag dat voor die gasten het tempo te hoog lag, en dat dan zijn andere werknemers in feite ook problemen hadden, omdat die zich aanpasten aan dat trage tempo van zijn zorgvragers. En dat hij zei van ‘ja, ik heb minder rendabiliteit van mijn andere werknemers door die zorgvragers in feite’, dus dan is hij dat gaan scheiden in feite, maar dat is ook alleen maar in het geval dat dat echt zwakke gasten zijn eigenlijk. Ik denk in het andere geval, ga je meestal een situatie hebben dat die zorgvrager wat meegetrokken wordt in het werktempo van die andere werknemers.” (Willem)

Een ander probleem dat in enkele interviews aan bod kwam, is wanneer de hulpboer omwille van een verkeerde motivatie op de zorgboerderij terecht komt. Een plaatsing op een zorgboerderij als straf is volgens de zorgboeren nutteloos en een slechte ervaring voor alle partijen.

“En wat ook een nadeel is, wat ik een minder punt vind, waar dat ik een beetje tegen op kom, is bij time-outs, van op school, dat het soms als een straf naar voor gebracht wordt. Zo van kijk je hebt u slecht gedragen op school, ga maar een beetje op de boerderij gaan werken om te bekomen. Ik vind dat dan echt, ja ons dingen in een slecht daglicht plaatsen, want wij zijn een strafplaats. Dat vind ik ook, dat het niet kan.” (Ria)

“Ik vind dat zo, nu is dat een schoolvervangend project. Dat is beter dan time-out, want time-out vind ik geen goeie oplossing. Die kinderen zijn dan twee, drie weken weg van school, dan is de regelmaat van de school ook helemaal weg é! Want ook die ene jongen zegt dan in het begin van het schooljaar ‘ik zal vlug wel iets verkeerd doen, ik ben hier rap terug!’. Dat zijn geen oplossingen, want ze komen hier beter, en liever dan op school, dus wat doen ze? Rap iets onnozels en iets uitsteken, en hup ze zijn geschorst. Ik vind een schoolvervangend project beter. Dat ze drie of vier

dagen naar school gaan en dan één of twee dagen hun zinnen eens wat kunnen verzetten in de natuur. Dat vind ik beter. Want die time-out, eigenlijk wordt dat gezien als een straf, maar het is voor hen geen straf want ze hebben het graag. En als die straf dan zagezegd gedaan is, dan staan ze daar terug. Weer volledig vijf dagen school, huiswerk maken, dat gaat toch niet. Ik denk zo, de regelmaat doorbreken, dat vind ik goed, maar voor een heel schooljaar dan é.”
(Marjan)

Tenslotte halen een aantal zorglandbouwers aan dat ze er in zekere zin wel op rekenen dat de hulpboeren komen. Het programma wordt hierop afgesteld, en wanneer de hulpboeren dan niet komen opdagen, is dat vervelend. Dit impliceert ook dat men dan geen subsidie ontvangt.

“Ja, dat je er niet op kunt rekenen é... . Je mag dat niet doen ook é. Als ze zich opeens een keer niet goed voelen, ja dan staan ze hier niet. Het is niet zoals betaald personeel. Ze zijn niet zo standvastig als een persoon zonder beperking. Dus das een beetje een nadeel. We hadden het vorige week ook, donderdag. David ging komen, maar dan is het kwart voor twee en die is hier nog niet. En dan bel je naar zijn begeleidster, en ja vergeten bellen dat hij niet kwam, dat hij ziek was, dus ja... zo van die dingen é. Toen hadden wij hier 's morgens een beetje lopen lanterfanten en dingen gedaan die eigenlijk niet noodzakelijk waren, want ja we moesten zien dat zijn werkjes er zijn. Dus als we dat hadden geweten, konden we 's morgens al wat van die werkjes kunnen doen. 's Namiddags hebben we er dan nog moeten invliegen gelijk een zot, want er stond hier een school met 56 kinderen..” (Ria)

“Ik vind één iets spijtig, allé ja... . Dus die jongen is nu een maand niet geweest, maar ondertussen heb ik dan ook geen inkomen é. En dat is ergens wel ja, vervelend. Je kan er niet echt op rekenen, dat is het. Vorige week waren er dan maar vier dagen, dat je dan ook denkt van ja, uiteindelijk het moet er liggen (het geld). En dan zegt mijn man wel eens 'allé pakt maar uwen kabas en ga maar weer werken'. Ja ik weet het soms niet é. Ik doe het graag en ik vind dat gemakkelijk en het is plezant, maar ja het is niet daarvan dat alles recht komt é. Alles kost zoveel geld tegenwoordig, dus ja...” (Marjan)

4.4. Kwaliteit en professionalisering

In ons onderzoek wilden we ook nagaan wat de visie van de zorgboeren is op de kwaliteit van de dagbesteding die zij aanbieden op hun boerderij, en hoe die kwaliteit bewaakt kan worden. Daarom besloten we om eerst te kijken wat zij verstaan onder kwaliteit.

“De persoon moet er ook een beetje open voor staan é, voor natuur en voor dieren, en eens hooi op je vest bij wijze van spreken. Het moet ook klikken, het kan altijd gebeuren dat het eens niet zou klikken, dat zal wel ooit gebeuren. Goh ja... ik denk, als je alle twee content bent, dan is er kwaliteit, zo simpel zie ik dat eigenlijk.” (Nancy)

“Als ze 's avonds content naar huis gaan, dan is ook mijn dag goed geweest en dan is er kwaliteit. Dan weet ik, ze komen graag terug. Dat is voor mij de hoofdzak van groene zorg eigenlijk. Niet het werk dat gedaan is of de hoeveelheid van het werk of welk werk... maar gewoon het is gedaan en het is goed gedaan en ze gaan naar huis en ze komen graag terug.” (Marjan)

“Ik denk dat dat hier altijd kwaliteitsvol is. Vanaf wanneer dat die mensen, allé als er een wisselwerking is tussen mij en die mensen, dat het mij niet meer kost dan dat nodig is, als ik zie dat die mensen er genoegdoening van hebben dan is het kwaliteit, denk ik. En meestal laten ze het wel horen, of zeggen ze het wel als ze het niet graag doen, als ze het tegen hun zin doen en dan stoppen we er ook mee é.” (Herman)

“Oké, kwaliteit, ik vind dat ze in elk geval zinvol werk moeten krijgen. Voor de rest, ik denk dat eigenlijk, dat iedereen die daarmee start toch wel vanuit een sociaal engagement start, niet met het idee van ik ga hier een goedkope arbeidskracht hebben. Dus ik denk dat er op dat gebied ook niet de vrees moet zijn dat dat gaat.... Allé hoe moet ik dat zeggen, dat het niet zinvol of kwaliteitsvol zou zijn, dat ze een werkje zouden geven, allé, waar ze liever van af willen zijn. Dat denk ik eigenlijk niet.” (Leen)

“Je kan nooit garanderen dat een persoon zich hier goed zal voelen. Maar het is wel een situatie waarin dat ze vrije mensen kunnen zijn, waarin dat ze zelf mogen denken, waarin dat ze niet beknot worden. En dat is mijn voornaamste

bedoeling. Ik kan het niet doen in hun plaats, zij moeten het doen. Ik kan raad geven, ik kan zeggen 'ik zou dat zo doen, maar jij zal het moeten doen, ik kan dat niet in jou plaats doen'. En ik denk dat dat belangrijk is, die sterkte aankweken, en voor mij is dat kwaliteit op de zorgboerderij." (Willem)

De visie van de zorgboeren op kwaliteit in zoals ze het zelf zeggen heel eenvoudig. Wanneer iedereen tevreden is, is er kwaliteit. De kwaliteit zit ook voornamelijk in de kansen die de boerderij als omgeving te bieden heeft. Maar wanneer we hier dieper op ingaan merken we dat de kwaliteit op de zorgboerderij, onder andere samenhangt met de kwaliteit van de samenwerking en de communicatie met de voorziening en de andere betrokkenen en de mate waarin ze zich ondersteund voelen in het begeleiden van de hulpboeren.

"Ik denk dat het wel belangrijk is van de juiste matching te maken. De juiste persoon op de juiste plaats, het moet klikken! Het moet klikken tussen de boer en het bedrijf en de zorgvrager en de mensen die er aanwezig zijn. Ik denk dat dat ook een vereiste is om een goede samenwerking te kunnen opbouwen." (Willem)

"Er is nu onlangs nog iets voorgevallen, en dat is eigenlijk heel goed opgelost omdat er ook, blijvend met alle actoren, wij, de voorziening, ook zijn thuisfront, dat er een goed gesprek was en dat er gesproken is. En dat leert hij hier ook, dat je met spreken, dat werkt!...Ik denk ook de voorziening, daar kunnen we ook altijd terecht é. En ze zeggen ook wel er is dit of dat gebeurd, dat we dat gewoon weten, maar we moeten daarover nog niet communiceren met de zorgvrager é, dat hoeft dan nog niet. Maar dat we gewoon weten dat er iets gebeurd is en dat het een moeilijker dag zal zijn. Dat zij dat ook aan ons doorgeven, en dat we in die zin ook kwaliteit kunnen leveren. Natuurlijk, wij hebben nu momenteel een redelijk goed lopend iets en iemand, maar als dat dan op kritieke momenten is, en weg en weer, en weglopen, en toestanden met de politie, dan denk ik dat er toch veel actoren samen moeten de kwaliteit bewaken. Bij die enkele dingen die wij al hebben meegemaakt, is dat iedere keer goed opgelost." (Pascal)

"Ik kan daar een voorbeeld van geven van vorig jaar, dat was een jongen die via school was gekomen, allé via het CLB dat die hier was geplaatst. Maar een gegeven moment kwam die niet meer opdagen. Daar was ook iets met druggebruik bij, allé ja... hier had ik er geen last van, helemaal niet want ik heb er ook veel hulp aan gehad. En dan had ik wel het telefoonnummer van die vrouw die hem opvolgde, maar die kon ik dan niet bereiken en een telefoonnummer van een andere opvoeder en die kon ik ook niet bereiken. Dan is dat wel ja... dat zou dan ook wel een beetje, dan zouden mensen beter bereikbaar moeten zijn, toch tijdens de uren dat die jongen hier dan is of zou moeten zijn. Maar ja dat is nu in dat geval, want bij Jan... Die woont dus samen met zo een hoop jongeren, allé jongeren... hij is 40 jaar (lacht). Daar is altijd iemand, dat is nooit een probleem. Dat is al eens gebeurd dat hij ziek geworden was hier, en dan heb ik die gebeld en die zijn hem direct komen ophalen." (Herman)

"We werken voor een aantal met landelijke thuiszorg samen, dat wordt regelmatig geëvalueerd. Is het omdat het vlot loopt, ik weet het niet, maar eigenlijk qua invulling van taken die moeten gebeuren of zo van die dingen, wordt er eigenlijk heel weinig overleg gepleegd. Die jongen met een verworven hersenletsel die vanuit een dagcentrum komt, daarvan komt er eigenlijk een keer per maand een van zijn persoonlijke begeleiders gewoon een paar uur meewerken om te kijken hoe hij het hier doet, en dan in het begin hebben we vrij veel overlegd, ook werd er voor hem een soort van fotoboek gemaakt over zijn taken dat hij moest doen, omdat dat voor hem wel nodig was. En ik werd begeleid in wat zijn beperkingen en zijn mogelijkheden waren. Dat loopt ondertussen wel bij iedereen vlot. Als er iets moest zijn of als ik een bemerking heb of er valt mij iets op in gedrag en houding, dan kan ik wel altijd bij die mensen terecht." (Leen)

Tijdens de interviews met de zorgboeren sneden we ook de discussie over de professionaliteit van de zorglandbouw aan. Uiteraard stelden we eerst de vraag of de zorgboeren zelf een opleiding of achtergrond binnen de zorgsector hadden. Opmerkelijk is wel dat hoewel we de zorgboeren aan de hand van dit criterium selecteerden, zes van de zeven zorgboeren toch een opleiding of enige ervaring in de zorgsector bleken te hebben (zie tabel 2).

We vroegen aan de zorgboeren of er volgens hen enige opleiding of ervaring vereist is om met een zorgboerderij te beginnen. De meningen hierover waren verdeeld. Maar ook het karakter is volgens de zorgboeren bepalend, naast opleiding.

“Ja, ik weet niet. Voor mij is dat eigenlijk heel vanzelfsprekend. Als ik dan zie wat dat andere mensen vertellen, dan is dat dat mijn geduld naar hen toe eindeloos is en dat ik dat kan blijven uitleggen. Maar zou het zo ook niet zijn moest ik die opleiding niet gedaan hebben? Zou dat mijn aard niet zijn? Ik weet dat niet. Niet dat ik die opleiding zou willen verwaarlozen of zeggen dat het er niets mee te maken heeft é, zeker en vast niet. Maar ik denk dat vooral dat aspect van hoe bied ik die taak aan en hoe deel ik mijn dag in. Hoe kan ik realistisch inschatten wat hun mogelijkheden en hun vaardigheden zijn. Ik denk dat dat het grootste pluspunt is. Dat ik daar heel snel kan een zicht op hebben. Dat ik daar ook geen reuzenverwachtingen moet van stellen zo van hij komt hier nu al drie jaar en hij kan dat nu eigenlijk nog niet zelfstandig. Als je weet dat iemand een mentale beperking heeft, dan zal die dat nooit helemaal zelfstandig gaan doen. Of als iemand een motorische beperking heeft, dat blijft é. Dat leert niet op dezelfde manier als dat je een klein kind iets aanleert met normale mogelijkheden. Die leren en die groeien, zij leren ook maar veel beperkter, er is altijd een plafond. Dingen waar ze niet verder geraken. Misschien dat dat voor mij makkelijker is om te aanvaarden, omdat ik er een beter zicht op heb, dat weet ik niet...Ik denk het eigenlijk wel, vooral in het kunnen inschatten van wat ze kunnen en wat niet. En in zelf te voorzien hoe je een taak moet aanbieden of niet moet aanbieden. Hoe je hen iets nieuws kunt aanleren. Het is niet omdat ze hier toekomen, dat ze weten hoe ze een schop of een bostel moeten vast houden of hoe ze moeten vegen. De manier waarop dat je een werkje aanleert, zal voor mij misschien net iets vlotter gaar dan voor iemand die dat eigenlijk niet gedaan heeft.” (Leen)

“Ik denk nu als je gewoon louter boer bent, die erin stapt, dat je dan wel ergens een vorming zou kunnen gebruiken. Bij mij is dat een klein beetje anders omdat ik die BAB opleiding gehad heb, dat gaat een beetje naar opvoeder toe. Dat is al iets é. Maar ik denk dat je anders met heel veel vragen zit. Dan is het toch niet slecht, denk ik dat je toch ergens... of een drie daagse naar vorming zou krijgen ofzo. Ik vraag mij toch wel soms af, zo echt boeren die echt een landbouwopleiding hebben, of zij wel de fijngevoeligheid hebben om met bepaalde jongeren om te gaan. Ik ben content met de opleiding die we krijgen nu, maar ik denk dat het voor anderen soms wel eens een probleem kan zijn...Ja, ik denk eigenlijk we dat je dat nodig hebt, want anders zou ik met heel veel vragen gezeten hebben. Dat ik waarschijnlijk anders soms te streng zou zijn, en minder rekening houden met wat ze zelf willen en wat ze leuk vinden enzo. Dus dat heb ik wel geleerd in ieder geval. Dus dat het welzijn en het wel voelen van de hulpboer belangrijk is, of ja van de cliënt eigenlijk als het in een instelling is. Dus dat wel, dat ik anders misschien eens zou zeggen van: en dat moet nog gedaan zijn (opjagen). Dus dat wel, zeker en vast. En ook een beetje omgaan met agressie en hun problemen enzo, van die mensen, en een vertrouwensrelatie, en privé dingen enzo. En dat je anders puur op je gevoel zou afgaan en dat je niet goed zou weten hoe dat het eigenlijk moet. En ik heb toch wel richtlijnen gehad van hoe moet het eigenlijk wel zijn. En een ander gaat puur op zijn gevoel af. Nu dat is ook wel goed maar ik denk dat de combinatie van de twee wel best is. Ik hoor dikwijls dat er zorgboerderijen zijn waarvan dat de vrouw bijvoorbeeld verpleegster is of opvoedster ofzo, en de man gewoon boer. En ik denk dat dat wel de ideale combinaties zijn.” (Ria)

“Ik heb dat nog niet als een nadeel ervaren. Ik ben nu al 20 jaar hier met dit bedrijf bezig en er hebben hier al 50 mensen gewerkt en dan heb je sowieso al een beetje ervaring met contacten met mensen allé ja...en met Jan gaat dat ook heel goed. Op den duur, iedereen is toch anders, je moet dat toch wat aanvoelen...nee ik ervaar dat niet als een gemis.” (Herman)

“Goh het heeft ook met karakter te maken é. Maar ik denk dat het toch altijd meegenomen is dat je ergens in de verzorgingssector zit of gezeten hebt dat je toch iets verstaat van, é want als die mensen van autisme komen uitleggen van hij doet dat maar hij kan daar niet aan doen. Dat gaat er bij hem (haar man) niet in. Hij heeft zo iets van hij doet dat en hij moet maar weten dat hij dat doet. Je moet het kunnen begrijpen ook é. Ik probeer dat te begrijpen en te verstaan, en naar oplossingen te zoeken, doe ik er goed mee, doe ik er niet goed mee, ik weet het niet. Maar ik denk dat we situaties beter kunnen inschatten en dan ook als er zo problemen zijn van ofwel doen we voort gelijk dat we bezig zijn ofwel zoeken we naar andere oplossingen. Terwijl dat dat bij mijn man zou zijn van gedaan is gedaan, en we nemen iemand anders.” (Marjan)

We stelden hen ook de vraag in welke mate het al dan niet hebben van een opleiding of ervaring in de zorgsector, volgens hen een invloed heeft op hoe je omgaat met hulpboeren. De mensen die een opleiding hebben gehad, beschouwen dit als een voordeel omdat de hulpboeren beter begrijpen en beter kunnen inschatten. De mensen die geen opleiding hadden, ervaren dit eveneens als een voordeel omdat ze op een gewone manier omgaan met de hulpboeren, niet in de rol van opvoeder kruipen en omdat ze minder in vakjes denken.

“Ik denk dat het soms zelfs een voordeel is om daar geen opleiding in te hebben, omdat je veel minder vakjes denkt.” (Willem)

“Ja, dat denk ik wel. Ik zie de mensen en ik denk, ...ik zie wat er van hen kan voortkomen, ik leg de lat niet te hoog. Ik zeg dan 's morgens we gaan dat en dat en dat doen vandaag, maar als ik zie dat we dat niet gaan halen dan is dat ook geen probleem é. Het moet menselijk blijven é. Als ze met mijn man moeten werken, dan is het zo van, ja dat moet draaien é, dat moet vooruit gaan.” (Marjan)

“Ik vind het zeker wel een positief punt. Ik denk dat je sommige dingen toch wel eerder zal begrijpen, dan iemand die er helemaal niet in staat. En ook ja, wij hebben zelf twee gehandicapte kinderen dus... je kunt er toch wel beter mee omgaan, dan iemand anders denk ik. Ik denk wel dat dat een voordeel is é.” (Magda)

Het Steunpunt voor Groene Zorg heeft ook een belangrijke taak in het verstrekken van informatie en vorming voor zorgboeren. Daarom worden vormingsmomenten en trefdagen georganiseerd voor zorgboeren en ook hierover vroegen we de mening van de zorgboeren. Iedereen deelt de mening dat de vormingsdagen leerrijk en nuttig zijn, maar daar wordt steeds aan toegevoegd dat die dagen vooral aangenaam zijn omdat men er ook de mening van andere zorgboeren hoort en omdat er achteraf mogelijkheid is om te ‘netwerken’. Slechts één zorgboer is er nog niet in geslaagd tijd vrij te maken om deze vormings- of trefdagen bij te wonen.

“Wel Groene Zorg had eens gegeven: hoe omgaan met moeilijk gedrag, en dat vond ik toch wel tof om eens te horen. Alhoewel dat wij nog niet echt moeilijk gedrag gehad hebben, maar op een dag kan dat wel eens gebeuren. Zo van die workshops, 's avonds, daar zou ik zeker altijd naartoe gaan. Maar ja opleiding ja... het probleem is, dat was nu nog een redelijk praktische workshop. Dat ze die te theoretisch maken, om zes uur 's morgens moeten wij opstaan en om tien uur heb je al heel veel theorie gezien die je toch weer vergeet, en op het einde komen ze nog af met twee voorbeeldjes, maar moeten ze stoppen omdat het tijd is. Dus het moeten echt wel praktijkvoorbeelden zijn, allé zonder naam en toenaam natuurlijk. Van kijk zoiets is ooit gebeurd, en dan is daar zo op gereageerd, maar eigenlijk doe je dat beter zo. Dat is ook wel enorm tof om te horen, zo die dingen uit de praktijk, maar niet te veel theorie. Dan had ik wel opvoeder geleerd é...Op de provinciale trefdag bijvoorbeeld brengen ze zowel zorgboeren als hulpverleners samen. En dan wordt er dikwijls in werkgroepjes gewerkt... Ik herinner mij toch van vorig jaar dat er zo verschillen uit kwamen, en dat we dachten 'ah, daar moeten we op letten'. Die wil het zo en die zo. En toen zagen die instellingen ons meer als opvoeder en dat wij precies van alles zouden moeten weten maar... ik vind niet... wij zijn boer. En ik wil die positie... Als ik meer moet weten, meer moet kunnen, daar kan ik mijn energie en mijn tijd niet insteken. En ik vrees dat ik dan ook mezelf ga verliezen, en de sfeer ga verliezen hier, dus dat wil ik gewoon niet.” (Nancy)

“Ik denk wel dat dat interessant is, maar ik ben er nog nooit geraakt. Ik heb gewoon zo'n enorm tijdsroevende job, dat dat tot hier toe nog niet echt haalbaar is geweest.” (Herman)

“Ik probeer daar toch, als het mij past elke keer naartoe te gaan. Het is niet allen dat stuk opleiding. Je leert er altijd wel iets bij, je hoort de ervaringen van andere mensen, want anders zit je eilandje.” (Leen)

“Af en toe zijn er wel interessante, allé wel eens een avond dat de zorgboerderijen samenkomen, dat je dan de ruimte hebt om eens dingen uit te wisselen. Meestal is dat rond een bepaald thema. En meestal is er één keer per jaar een grote studiedag, een hele dag dat het rond een bepaald thema gaat. Dit jaar was het rond het uitwisselen van informatie. Zo elk jaar is het wel rond iets, en dat is wel interessant. Ik vind dat eigenlijk wel goed dat dat gebeurt. Omdat je dikwijls

zelf met vragen zit, hoe je met bepaalde dingen moet omgaan, en dan wordt dat daar ook wel eens gekaderd, en hoor je eens de mening van iemand anders. Meestal zijn dat heel leerrijke momenten.” (Willem)

We vroegen tijdens de interviews of er met bepaalde methodieken wordt gewerkt, of er eventueel ondersteuningsplannen voorhanden zijn waar men kan op terugvallen en of men bepaalde doelstellingen in gedachten houdt voor de hulpboeren. Op de meeste zorgboerderijen zijn er wel bepaalde hulpmiddelen voorhanden. Die werden meestal aangereikt door de voorziening. In bepaalde gevallen zorgden de zorgboeren zelf voor bepaalde hulpmiddelen, zoals een fotoboek voor bepaalde werkzaamheden. Doelstellingen voor hulpboeren worden in bepaalde gevallen vooropgesteld door de samenwerkende voorziening, en worden in gedachten gehouden, maar worden niet echt als leidraad gezien voor de dagelijkse activiteiten.

“Goh, ik denk dat dat een voordeel is, dat wij niet volgens bepaalde schema’s vragen of sturingen gaan doen. Ik denk dat dat juist ons voordeel is.” (Nancy)

“Nee, maar er zijn wel bijvoorbeeld een aantal methodes die ik gebruikte in functie van het aanleren van handelingen bijvoorbeeld bij die jongen met dispraktische problemen, we hebben een heleboel dingen eigenlijk met dat fotoboek voorgesteld zodanig dat hij weet wat dat waar moest gebeuren. En dan bij het aanleren van een nieuwe taak, begin ik eigenlijk altijd met eerst heel veel zelf te doen, het gebruik van guidings en dan de laatste stap eerst zelfstandig te laten doen en dan zo van vanachter naar vooruit. Dat is een methode die aangeleerd geweest is vanuit onze opleiding die wij kennen die misschien allé dat is misschien geen evidente zaak dat je dat op die manier doet. Maar voor de rest bepaalde principes... nee.” (Leen)

“Wel, de laatste keer hebben we hier zoiets gekregen, hoe noemt dat weer... zoiets opgemaakt met doelstellingen enzo. Het is wel theoretisch genoeg... kijk doelstelling eerst algemeen. Hij moet hier kunnen tot rust komen, hij moet afstand nemen van... opkrikken van het zelfbeeld en de eigenwaarde. Kijk dat is wel belangrijk dat je dat weet, dat je toch wel eens meer zegt, van kijk dat is wel goed of kijk eens ze liggen schoon in het stro, niet echt van bravo dat heb je goed gedaan, maar kijk ze liggen daar schoon in het stro, en dat hij weet ja ik heb dat wel gedaan é... Ja dat vind ik wel goed. Dat is poef op de praktijk é. En dan ook doelstellingen op korte termijn... kijk en vrijdag komen ze dat evalueren. Maar ik zou ook niet elke dag met zo iemand willen werken, want het vergt toch wel energie hoor.” (Nancy)

“Ja, ze hebben...ik zal het straks eens laten zien. Van Jan hebben ze in het begin ook wel zo een ondersteuning gegeven, zo een schema van... En hij rookt ook, dus dat hij niet mag roken op het veld. Pauzes nemen en zo, Jan is wat autistisch dus dat moet allemaal van dat uur tot dat uur. Dus maar dat wist ik op voorhand, dat is dus wel goed.” (Herman)

Tenslotte vroegen we aan de zorgboeren of zij de Europese ontwikkeling van zorglandbouw volgen. We vroegen hun mening over eventuele standaardisering of certificering om de kwaliteit van zorglandbouw te bewaken. De meeste zorglandbouwers gaven aan hier niet echt mee bezig te zijn. Toch staan de meeste zorgboeren wantrouwig ten opzichte van standaardisering of certificering.

“Ik geloof niet in... ik ben niet zo iemand van de grote dingen. Voor mij is het vooral belangrijk hier, wat er hier gebeurt. Het is dat die op menselijk vlak telt. Dat mensen ergens terecht kunnen en in een nest zitten. Allé heel veel mensen zijn niet gebaat met al die dingen en die regeltjes. Door het succes van de zorgboerderijen zal er daar wel veel over gedacht worden, en gaan er daar nu veel dingen rond komen, maar zelf heb ik zo niet het gevoel dat ik daar nood aan heb... Ieder land is ook anders é. Ik heb vroeger nog in de Europese commissie gezeten voor de regelgeving rond bio. Dan merk je ook dat je niet kunt zeggen ‘dat is nu bio’, en dat moet nu voor elk land zo zijn. dat is heel moeilijk. Tja in Denemarken houden ze de koeien nu eenmaal heel de winter en de herfst binnen. Dat is dan zinloos om te zeggen dat die koeien heel het jaar door buitenloop moeten hebben, dat kan niet. En in Spanje heeft het geen zin om regelgeving rond stallen te gaan opmaken, want de koeien kunnen heel het jaar buiten lopen. Allé ik zeg maar iets é. Je kan dat niet allemaal in één kotje steken. En ik denk dat dat met de zorgboerderijen ook zo is. Ieder land heeft wel zijn eigenheid op dat vlak.” (Willem)

“Wat mij verbaast en de meeste mensen eigenlijk, is dat de vergoeding die wij krijgen, dat dat dus eigenlijk vanuit het ministerie van landbouw komt. Want uiteindelijk is het een stuk sociale zorg. En dat dat dus niet vanuit die sociale sector komt. En wat dat mij eigenlijk toch wel een beetje ambeteert, dat is de manier, zeker bij cliënten die uit een dagcentrum komen, dat die dagcentra het toch nog zo belangrijk vinden dat die client daar toch nog eventjes gepasseerd is of gebruik van hun vervoer gemaakt heeft, zodat ze toch nog hun dagprijs kunnen ontvangen. Dan denk ik ‘maar mannekes kun je dat nu toch niet anders organiseren?’. Want het zou wel plezant zijn, want de regelgeving in Nederland of Denemarken of ik weet niet waar... . Ik ben een aantal jaar geleden naar dat Europees gedoe rond groene zorg geweest. En dat dat zo verschillend is. We zijn eigenlijk nog het enige land waar dat dat nog vergoed wordt vanuit het ministerie van landbouw. Soms is het vanuit de sociale sector, soms vanuit privé initiatieven, er is helemaal geen lijn in te trekken. Waar dat ik een beetje bang voor ben, is dat wanneer het vanuit landbouw alleen zal moeten blijven betaald worden, dat er ooit eens een einde aan zal komen. Dat landbouw zegt van wij besteden daar geen budget meer aan. En dan vind ik dat vooral in functie van die zorgvragers een heel spijtige zaak. Wij verliezen nu wel een stuk inkomen, maar je kunt altijd op zoek gaan naar een ander inkomen, wij hebben mogelijkheden genoeg om iets anders te zoeken. Maar het zijn de zorgvragers die dan in de kou komen te staan. En het zijn er ondertussen ook al veel. Voor sommigen is dat iets kortdurends, maar ik had eigenlijk nooit verwacht toen we startten, dat drie jaar later diezelfde mensen hier nog allemaal aanwezig zouden zijn. Er is nog niemand gestopt.” (Leen)

5. Discussie

In dit hoofdstuk willen we de bevindingen uit dit exploratief onderzoek teruggekoppeld aan de literatuur. De centrale onderzoeksvraag van deze masterproef bestond eruit na te gaan wat de werkzame elementen precies zijn van een zorgboerderij. Uit de literatuur en de interviews blijkt dat 'de werkzaamheid' van een zorgboerderij een complex gegeven is van verschillende elementen. We concluderen ook dat die werkzaamheid op elke zorgboerderij anders is, omdat elke boerderij zijn eigenheid heeft. Volgens Hassink (2009) zorgt de combinatie van verschillende elementen ervoor dat een zorgboerderij verschillende doelgroepen aanspreekt. Het gaat hierbij om de persoonlijke, betrokken en respectvolle houding van de zorgboer, het onderdeel zijn van een gemeenschap, de informele context, zinvolle en diverse werkzaamheden en de groene omgeving. Deze elementen vormden ook de rode draad doorheen onze gesprekken met de zorgboeren. We vonden dus een aantal gemeenschappelijke elementen, die door alle zorgboeren vermeld werden, uiteraard met enkele nuanceverschillen.

Bij het trekken van conclusies willen we voorzichtig zijn. We zijn ons er namelijk van bewust dat de steekproef beperkt is en dat we de resultaten niet kunnen veralgemenen. We achten dit ook niet wenselijk omdat het een kwalitatief onderzoek betreft, waarbij we gebruik maakten van diepte-interviews en dus de context en de eigenheid van de antwoorden willen behouden. Bovendien werden enkel bedrijfsmatige zorgboerderijen bevestigd en kunnen we de resultaten dan ook niet betrekken op andere types zorgboerderijen.

De zorgboeren benadrukken tijdens de interviews het belang van de familiale sfeer waarin de hulpboeren terecht komen, de individuele begeleiding die de mogelijkheid creëert voor het opbouwen van een warme vertrouwensrelatie en de kleinschaligheid van de zorglandbouw. Zorgboerderijen verschillen hierin van de traditionele zorgvoorzieningen, waardoor hulpboeren los komen van de 'medische' sfeer en van de rol van cliënt of patiënt waar ze soms in vastzitten. Deze elementen zorgen er samen voor dat de hulpboer integreert in een gemeenschap. We kunnen hieruit concluderen dat de meerwaarde van de zorglandbouw bestaat uit de vermaatschappelijking van de zorg en ondersteuning aan kwetsbare groepen. Volgens Plemper en van Vliet (2003) betekent die vermaatschappelijking 'zorg in de samenleving door de samenleving'. Uitgangspunt daarbij is dat kwetsbare burgers, in eerste plaats burger zijn, en dat ook deze mensen als zodanig deel moeten kunnen nemen aan de maatschappij. Zorglandbouw is een mooie toepassing van deze zienswijze. Een mogelijk struikelblok bij deze maatschappelijke ontwikkeling, is dat de persoon in kwestie fysiek geïntegreerd is in de samenleving, terwijl de sociale integratie veel moeilijker verloopt. Met de term vermaatschappelijking worden twee dingen aangeduid. In de eerste plaats wordt het streven bedoeld van mensen met beperkingen om zoveel mogelijk deel uit te maken van de samenleving. In de tweede plaats wordt de vermaatschappelijking van de zorg zelf bedoeld. In de zorglandbouw lijken deze twee processen goed bij elkaar aan te sluiten. Volgens Hassink (2009) bestaat het risico dat, wanneer deze processen niet goed op elkaar worden afgestemd, dat de mensen die in de samenleving werden geplaatst, een geïsoleerd leven leiden en waarbij hun sociaal netwerk enkel de professionele hulpverleners omvat.

Binnen de zorglandbouw wordt de nadruk eerst en vooral gelegd op de sociale integratie van de hulpboer, binnen het gezin en de gemeenschap van de zorgboerderij. De zorgboeren vermelden een warme vertrouwensband met de hulpboeren en benadrukken het belang van de kleinschaligheid van het zorgaspect in het belang van de integratie van de hulpboer. Deze elementen komen overeen met de kenmerken van een community op lokaal niveau, volgens Bulmer (In Plemper en Van Vliet, 2003). Zorglandbouw is volgens Hassink (2009) een goede aanvulling op de reguliere zorg. Door de combinatie van verschillende werkzame elementen, kunnen zorgboerderijen een waardevolle en unieke bijdrage leveren aan de vermaatschappelijking van de zorg.

Uiteraard worden in ons onderzoek ook elementen aangehaald die te maken hebben met de groene omgeving, de natuur en het contact met dieren. Vaak wordt de werkzaamheid van een zorgboerderij ook hieraan toegeschreven door de zorgboeren. In een verslag van de Nederlandse gezondheidsraad (2004) lezen we dat kennis over de relatie tussen natuur en gezondheid anekdotisch en fragmentarisch is. Onderzoek naar de effectiviteit van verblijf op een zorgboerderij of andere toepassingen van groene zorg is beperkt. Toch concluderen Van den Berg en Van den Berg (2001, in Hassink 2006) dat de natuur drie algemene gezondheidsfuncties heeft. De natuur is namelijk een bron van rust en ontspanning, een bron van geestelijke en lichamelijke weerbaarheid, en een bron van persoonlijke groei en betekenisverlening. In dezelfde lijn concluderen de Gezondheidsraad en RMNO (2004) dat een groene omgeving een bijdrage kan leveren aan herstel van stress en aandachtsmoeheid, het aanzetten tot beweging, sociaal contact en een gezonde ontwikkeling van kinderen en persoonlijke ontwikkeling en zingeving bij volwassenen kan voortbrengen. Verder onderzoek hierover is dus aangewezen.

Vervolgens gingen we ook na wat een zorgboerderij betekent voor de zorgboeren zelf. Zij starten met dit zorgaspect, omwille van zeer uiteenlopende redenen. Meestal is er sprake van een sociaal engagement, maar ook praktische redenen worden vernoemd, zoals extra werkkraft, een alternatieve aanvulling van het inkomen en de voordelen van thuis werken. De zorgboeren evalueerden het zorgaspect op hun boerderij, als een verrijking van hun persoonlijk leven.

In de literatuur vonden we dat de zorgboer een voorbeeldfunctie heeft voor de hulpboeren. Elings (2004) concludeerde dat de zorgboer een cruciale rol heeft op een bedrijfsmatige zorgboerderij. Hij kan ervoor zorgen dat de kansen die de omgeving biedt, optimaal benut wordt. Zij stelt ook dat het essentieel is dat de zorgboer in de eerste plaats boer blijft en geen opvoeder of hulverlener wordt. Deze bevindingen worden door ons onderzoek gestaafd. Ook Hassink (2009) beschouwt de boer als een cruciale factor bij het streven naar empowerment. Hij concludeert dat verschillende elementen zoals een individuele benadering, betrokken relaties, integratie in de samenleving en steun van informele netwerken, allemaal op een natuurlijke wijze blijken te bestaan op een zorgboerderij. Het samen werken, de waardering voor de bijdrage van elke deelnemer, het onderdeel zijn van het leven van de boer en het gezin en de gemeenschap zijn hierbij, volgens Hassink essentieel. Deze combinatie van een stimulerende omgeving en de aanwezigheid van de boer, is cruciaal om een proces van persoonlijke groei mogelijk te maken. De bevraagde hulpboeren geven aan dat zij

verschillende rollen op zich nemen, zoals raadgever en vertrouwensfiguur, maar ook zij stellen dat de rol van boer steeds cruciaal blijft.

Een knelpunt bij de zorgboeren blijkt vooral het zoeken naar een evenwicht tussen een persoonlijke en informele benadering van de hulpboeren en het behouden van hun privacy. Vervolgens halen de zorgboeren ook een verkeerde motivatie om iemand op de zorgboerderij te plaatsen, aan als een probleem. Het gebeurt soms dat jongeren op een zorgboerderij worden geplaatst, die helemaal geen voeling hebben met het boerderijgebeuren, en deze plaatsing als een straf ervaren. In de visietekst van het OSBJ over Time-out (2006) wordt nochtans beschreven dat een time out absoluut geen sanctie is. Het is een specifieke hulpverleningsinterventie waarbij de dagelijkse interacties tussen een jongere en zijn onmiddellijke omgeving tijdelijk worden onderbroken. Het gaat dus om een onderbreking, een pauze voor alle betrokkenen, waarmee men een positieve bijdrage wil leveren aan het herstel van de dagelijkse interacties.

Een volgende knelpunt situeert zich binnen het spanningsveld tussen de professionalisering en de vermaatschappelijking van de zorg. Het hebben van een opleiding of een achtergrond binnen de zorgsector blijkt een pluspunt, maar geen vereiste voor het starten met een zorgboerderij. Het valt hierbij op dat vijf van de zeven bevroegde zorgboeren wel een opleiding of achtergrond hebben binnen de zorgsector. Goris en Desein (2007) stelden vast dat de helft van de actieve zorglandbouwers een opleiding of achtergrond hebben binnen de zorgsector en dit blijkt ook het geval bij drie kwart van de kandidaat-zorgboeren. Wel noodzakelijk is een professionele ondersteuning bij het bieden van kwaliteitsvolle zorg. Zowel uit de literatuur, als uit de interviews bleek namelijk dat de kwaliteit van de geboden zorg op een zorgboerderij bepaald wordt door de kwaliteit van het samenwerkingsproces tussen zorgboer, hulpboer en de begeleidende voorziening. Deze visie betreffende kwaliteit wordt uitgebreid toegelicht in het kwaliteitsgids voor groene zorg dat werd opgesteld door het Steunpunt voor Groene Zorg (2007). De zorgboeren gaven aan dat deze samenwerking in de praktijk niet altijd even goed verloopt. In bepaalde gevallen konden de zorgboeren niet bij de voorziening terecht voor begeleiding en advies, waardoor zij zich niet voldoende ondersteund voelen in het bieden van kwaliteitsvolle dagbesteding en het begeleiden van de hulpboeren. In andere gevallen loopt deze samenwerking wel goed en de zorgboeren geven ook aan, dat ze met hun vragen steeds terecht kunnen bij het Steunpunt voor Groene Zorg.

We kunnen dus concluderen dat zorglandbouw een belangrijke meerwaarde biedt voor zowel de landbouwsector als de zorgsector en bovendien ook voor de samenleving. En dat een stevige en duurzame structurele omkadering noodzakelijk is, naast professionele ondersteuning, om de verdere ontwikkeling en uitbouw van deze 'nieuwe' sector te bevorderen.

5.1. Aanbevelingen

Een van de knelpunten in de Vlaamse zorglandbouw is de wetgeving betreffende de erkenning en subsidiëring van zorgboerderijen. Om een erkenning te kunnen krijgen moeten kandidaat zorgboeren land of tuinbouwer zijn in hoofd- of nevenberoep. Dit wil zeggen dat men minstens 50% van de totale

arbeidsduur aan de werkzaamheden op het land en tuinbouwbedrijf besteedt en daar minstens 35% van het totale netto-inkomen uithaalt. Door deze regelgeving komen sommige initiatieven niet in aanmerking voor de subsidie. Startende landbouwers of gepensioneerde landbouwers komen bijvoorbeeld niet in aanmerking voor de subsidie, terwijl ze wel een waardevol project kunnen bieden. Bovendien zijn de budgetten voor het subsidiëren van de zorglandbouw integraal afkomstig van het Departement Landbouw en Visserij. Gezien deze subsidie nogal beperkt is en gezien de vraag binnen de zorglandbouw momenteel groter is dan het aanbod, zou het voor de verdere ontwikkeling van de zorglandbouw het gunstig zijn wanneer ook de andere betrokken sectoren hun verantwoordelijkheid zouden opnemen en een bijdrage leverden aan deze subsidiëring. We verwijzen hierbij naar een verslag van de zitting van de Commissievergadering voor Landbouw, Visserij en Plattelandsbeleid op 9 oktober 2008. Minister Kris Peeters haalt hierin aan dat de zorglandbouw erg snel groeit, en dat het de grote vraag is of de vergoeding die zorgboeren ontvangen, zal blijven volstaan bij een verdere uitbouw van het aanbod. Hij wijst op het feit dat er keuzes zullen moeten worden gemaakt op beleidsniveau. Er zal volgens de minister moeten worden overwogen of men in de toekomst maar zal kunnen aansluiten bij het Nederlandse model. Dit betekent dat sommige bedrijven zich verder specialiseren als professionele zorgboerderij. Men wil hier zeker geen overhaaste beslissingen in nemen, omdat men de spontane, 'vrijwillige' zorglandbouw niet verloren wil laten gaan. Men beziet dit als twee aparte dynamieken, die eventueel naast elkaar zouden kunnen groeien.

Vervolgens willen we ook de samenwerking tussen zorgboerderijen en voorzieningen aanhalen als een werkpunt binnen de zorglandbouw. Binnen de zorglandbouw wordt kwaliteit gezien als een goede professionele samenwerking tussen hulpboer, zorgboer en de verantwoordelijke voorziening. Uit het onderzoek bleek dat vier van de zeven zorgboeren reeds slechte samenwerking en communicatie hadden ervaren met een voorziening. Hier ligt dus duidelijk een knelpunt, dat in de toekomst moet worden aangepakt.

We stelden ook vast, zoals hierboven al werd vermeld, dat de werkzaamheid van een zorgboerderij vooral in de omgeving van de boerderij zit, en in het opbouwen van een vertrouwensrelatie tussen zorgboer en hulpboer. We weten ondertussen ook dat de meeste zorgboeren bereid zijn zich bij te scholen. Hier ligt dus een kans, in aansluiting met onderzoek van Elings (2004), om zorgboeren meer bewuster te maken van die opportuniteiten die de boerderij als omgeving te bieden heeft, en om die optimaal te benutten.

Uit het onderzoek bleek dat de zorgboeren de ontmoetingsmomenten met andere zorgboeren erg naar waarde schatten. Dit wijst erop dat netwerkvorming inderdaad heel waardevol is, en niet alleen in Vlaanderen. Hassink wees er al op dat er behoefte is aan de ontwikkeling van een gemeenschappelijke taal en universele concepten die de werkzame mechanismen verklaren van de zorglandbouw, en dat het ontwikkelen van een Europees netwerk hierbij cruciaal is. We voegen hieraan toe, dat het, voor de bevroegde zorgboeren niet wenselijk is dat men verder gaat standaardiseren of certificeren. Uit de interviews bleek dat hier absoluut geen nood aan is, en dat zorgboeren het zeer belangrijk vinden dat de eigenheid van elke zorgboerderij behouden blijft.

Tenslotte werd er door Hassink en Van Dijk (2006) op gewezen dat we, ook op Europees vlak, mensen ervan bewust moeten maken zorglandbouw mogelijkheden biedt om bij te dragen aan uitdagingen in verschillende sectoren zoals gezondheidszorg, landbouw en welzijn. Het is dus noodzakelijk dat de effectiviteit van zorglandbouw bewezen en onderbouwd wordt voor een verschillende doelgroepen. Dit bleek namelijk cruciaal om een algemeen aanvaarde visie te verkrijgen in de zorgsector en om een duurzaam financieringsstelsel te kunnen uitbouwen.

5.2. Conclusies

Met dit onderzoek gingen we op zoek naar antwoorden op onze onderzoeksvragen. In de eerste plaats wilden we te weten komen welke de werkzame elementen van een zorgboerderij zijn. We concluderen eerst en vooral dat we hier geen sluitend antwoord op kunnen geven. 'De zorgboerderij' bestaat immers niet, net zoals 'de zorgboer' niet bestaat. Elke zorgboerderij, iedere zorgboer en elke hulpboer is uniek. Dit zorgt ervoor dat elk samenwerkingsproces tussen hulpboer, zorgboer en begeleidende voorziening anders is, en dus ook andere kwaliteiten en knelpunten zal hebben. Dit neemt niet weg dat we met dit onderzoek interessante informatie hebben verzameld en dat we, rekening houdend met de beperkingen van het onderzoek, enkele voorzichtige conclusies kunnen trekken.

De werkzaamheid van de zorglandbouw zit in tal van verschillende elementen. De belangrijkste bevinding is dat er sprake is van een samenspel van die elementen, die er samen voor zorgen dat vermaatschappelijking van de zorg gerealiseerd wordt. Dat de zorg op een zorgboerderij in en door de samenleving plaatsvindt betekent een grote meerwaarde. De zorgboeren die bevestigd werden, schreven de werkzaamheid toe aan de volgende elementen. Eerst en vooral benadrukten zij het belang van de familiale sfeer waarin de hulpboeren terecht komen, de individuele begeleiding en de kleinschaligheid van de projecten. Deze elementen creëren de ruimte die nodig is voor het opbouwen van een persoonlijke vertrouwensband tussen hulpboer en zorgboer, binnen het kader van een gewone, informele setting. Hulpboeren krijgen hierdoor het gevoel ergens bij te horen en hun sociale integratie wordt bevorderd. Bovendien verschilt deze informele zorg van de traditionele zorg en hulpverlening, waardoor de hulpboer uit de 'medische' sfeer wordt gehaald en als het ware wordt verlost van zijn cliënt of patiëntrol. Vervolgens wordt ook het belang van het contact met de natuur benadrukt door de zorgboeren. Het werken in een natuurlijke omgeving, de buitenlucht, de fysieke arbeid en het contact met dieren blijken een gezondheidsbevorderend en rustgevend effect te hebben op de hulpboeren. Ze worden fysiek sterker, ook hun sociale capaciteiten verbeteren en ze leren nieuwe vaardigheden aan. We concluderen dat een zorgboerderij vooral een kansrijke en uitdagende omgeving is. en het is aan de boer en de begeleidende voorziening is, om een goede samenwerking op te bouwen, waardoor die kansen optimaal kunnen worden benut.

Het volgende aspect dat tijdens het onderzoek werd bevestigd betreft de kwaliteit en de professionalisering van de zorglandbouw. Kwaliteit op een zorgboerderij betekent dat er een goede samenwerking is tussen alle betrokkenen en dat dit samenwerkingsproces op een professionele manier wordt begeleid. Hier schuilt dan ook een belangrijke valkuil, omdat de samenwerking tussen de

zorglandbouwer en de begeleidende voorziening, in de praktijk nog niet altijd even vlot blijkt te verlopen.

6. Bronnen

- Blom G, Hassink J, (2008) *Een Nederlandse en Europese Onderzoeksagenda voor Zorglandbouw*, Plant Research International B.V., Wageningen.
- Brandt, G., Slembrouck, H., (2000) *Kwaliteitszorg in de voorzieningen voor personen met een handicap. Handleiding voor het opstellen en invoeren van het kwaliteitshandboek*, Acco, Leuven/Leusden.
- Broekaert, E., (2003) *Handboek Bijzondere Orthopedagogiek*, Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Buntinx, W.H.E., van Gennep, Th. G., (2007) *Professionaliteit in de hulpverlening aan mensen met verstandelijke beperkingen*, Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- COST, (2006) *Proposal for a new COST Action. COST Action 866. Green Care in Agriculture*, 164th SO Meeting, 29-30 March.
- Dedry, A., *Evaluatierapport Steunpunt Groene Zorg, 2004-2006*, Leuven, Steunpunt Groene Zorg vzw.
- Dedry, A. (Ed.), (2003) *Groene Zorg heeft een punt. Morgen krijgt ze haar steunpunt. Wat moet er nog bij?*, Leuven, Steunpunt Groene Zorg vzw.
- De Meyer, J., Peeters, K., (2008) *Verslag zitting van de Commissievergadering voor Landbouw, Visserij en Plattelandsbeleid op 9 oktober 2008*, geraadpleegd <http://www.groenezorg.be> op 10/03/2010.
- Dessein, J., (2008) *Farming for Health, Proceedings of the Community of Practice Farming for Health, 6-9 November 2007, Ghent, Belgium*, Merelbeke, Belgium: ILVO, pp. 204.
- Di Lacovo, F., O'Connor, D., (2009) *Supporting policies for Social Farming in Europe, Progressing Multifunctionality in Responsive Rural Areas*, Arsia, Firenze.
- Elings, M., (2004) *Boer, zorg dat je boer blijft! Een onderzoek naar de specifieke waarden van een bedrijfsmatige zorgboerderij*, Wetenschapswinkel Wageningen UR, Rapport 194B.
- Embregts, P., (2009) *Lectoraat 'Zorg voor mensen met een verstandelijke beperking' Menslievende professionalisering in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking*, Han University Press, Arnhem, Nederland.

- Gezondheidsraad en RMNO, (2004) *Natuur en gezondheid: invloed van natuur op sociaal, psychisch en lichamelijk welbevinden*, Den Haag, Gezondheidsraad en RMNO.
- Goris, K. e.a., (2007) *Nieuwe kansen door groene zorg. Over de meerwaarde van zorgboerderijen*, Uitgegeven door Cera.
- Goris, K., Dessen, J., (2007) *Social farming in Flanders and Belgium. State of the art – “So Far” project*.
- Goris, K., Roelof, E., Wechhuysen, H., (2007) *Kwaliteitsgids Groene Zorg. Tips voor zorgboerderijen en hun samenwerkende voorzieningen*. Steunpunt Groene Zorg, Wijkmaal, 163p.
- Hassink, J., (2006) *Gezond door landbouw en groen: De betekenis van landbouw en groen voor de gezondheid van de stedelijke samenleving*, Assen, Van Gorcum.
- Hassink, J., (2009) *Zorgboerderijen dragen bij aan empowerment en eigen kracht van deelnemers*, Plant Research International B.V., Wageningen, November 2009, Rapport 299.
- Hassink, J., Elings, M., Ferwerda, R., Rommers, J., (2007) *Meerwaarde Landbouw en zorg*, Plant Research International B.V., Wageningen.
- Hassink, J., Ketelaars, D., (2003) *De bodem onder de zorgboerderij. Naar een onderbouwing van de heilzame eigenschappen van een zorgboerderij. In Hanekamp, T (Ed.), Handboek dagbesteding, Houten, Bohn Stafleu Van Loghum*.
- Hassink, J., Van Dijk, M., (2006) *Farming For Health Across Europe, Comparison between countries and recommendations for a research and policy agenda*, in Hassink, J. *Farming for Health*, Springer, geraadpleegd op <http://library.wur.nl> op 12/01/2010.
- Hassink, J., Rotmensen, B., Meyerink, S., De Smet, C., (2007) *Handboek Landbouw & Zorg*, versie 5.1, Verenigde zorgboeren.
- Haubenhof, D., Hassink, J., Kragt, I., (2008) *Inventarisatie Jeugdboerderijen*, Rapport 174, Wageningen, Plant Research International.
- Janssens, F., (1985) *Betrouwbaarheid en validiteit in interpretatief onderzoek*, Pedagogisch tijdschrift, 10, 3, pp. 149-161.
- Kaplan, R., Kaplan, S., (1989) *The experience of nature: A psychological perspective*. Cambridge University Press.

- Ketelaars, D., (2003) *Hoezo, een bedrijfsmatige zorgboerderij? Een conceptuele verkenning*, Rapport 194a, Wageningen, Plant Research International.
- Koops, H., Kwekkeboom, M.H., (2005) *Vermaatschappelijking in de zorg. Ervaringen en verwachtingen van aanbieders en gebruikers in vijf gemeenten*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Levering, B., Smeyers, P., (Eds.), (1999) *Opvoeding en onderwijs leren zien. Een inleiding in interpretatief onderzoek*. Meppel: Boom.
- Maertens, G., Speecke, W., (2002) *De haalbaarheid van zorgboerderijen in Vlaanderen*, De sleutel.
- Maso, I., Smaling, A., (1998) *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Boom: Amsterdam.
- MAXQDA, (2007) *Introduction*. VERBI Software: Marburg.
- Mortelmans, D., (2007) *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Acco: Leuven.
- Noorduyn, L., (2008) *Een echte boerderij met een echte boer, De waarde van agrarische productie bij multifunctionele landbouw*, Wageningen UR, geraadpleegd <http://library.wur.nl> (12/05/2009).
- OSBJ, (2006) *Visietekst: Time-out in de Bijzondere Jeugdzorg*, Brussel, Vzw Ondersteuningsstructuur Bijzondere Jeugdzorg.
- Plempers, E., Van Vliet, K., (2003) *Community care: de uitdaging voor Nederland*. In RMO (2002). *De handicap van de samenleving. Over mogelijkheden en beperkingen van community care*, Den Haag: RMO.
- Rombaut, W., (2008) *Slides studiedag Vlaams Ruraal Netwerk, Samenwerking en PDPO II 17 juni 2008*, geraadpleegd <http://www.ruraalnetwerk.be> op 14/07/2009.
- Rombaut, W., Dedry A., (2008) *Groene Zorg engageert agrarische ondernemers voor social profit*. In: *Social Profit Jaarboek Vlaanderen 2008-2009*. Vereniging voor Social Profit Ondernemingen, Standaard Uitgeverij, pp 103 – 106.
- Rombouts, D., (2000) *Het Time-out project. Een preventieve werkvorm voor school-drop-outs*, Leuven/,Apeldoorn, Garant.
- Ronse H., (1988) *Geschiedenis van de psychiatrie te Geel, Van armenzorg naar gestichtpsychiatrie*, Tijdschrift voor psychiatrie, 30(1).

- Schalock, R. L., & Verdugo, M. A., (2002) *Handbook on quality of life for human service practitioners*. Washington, DC: American Association on Mental Retardation.
- Schoorlemmer, H.B., Munneke, F.J., Braker, M.J.E., (2006) *Verbreding onder de loep, Potenties van multifunctionele landbouw*, Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V., Maart 2006, Wageningen UR.
- Ter Horst, W., (1994) *Het herstel van het gewone leven*, Orthovisies 5, Waters-Noordhoff, Groningen.
- Termaat, G., (2010) *De zorgboerderij, Over de chemie tussen landbouw en zorg*, Roodbont Publishers, Zutphen.
- Van den Nieuwenhuizen, N., Blom, G., (2009) *Boer-en-zorg, Onderzoek naar de kernkwaliteit van de zorgboerderij*, Wageningen UR, Rapport 244.
- Van der Ploeg, J.D., (2006) *De kopstukken van de orthopedagogiek*, Lemniscaat , Rotterdam.
- Van Hove, G., (2009) *Zorgboerderijen in Vlaanderen. Op zoek naar de (ped)agogische meerwaarde*, Universiteit Gent en Vrije Universiteit Brussel, Disability Studies and Inclusive Education, 6p.
- Van Keerbergen, G., (2009) *Jaarverslag 2008*, Steunpunt Groene Zorg vzw.
- Wilken, J.P., (2005) *Gemeenschapszorg. Community care als concept voor een leefbare samenleving voor iedereen*, Utrecht: Hogeschool Utrecht.
- Wilson, Edward O., (1984) *Biophilia*. Cambridge: Harvard University Press.

7. Bijlagen

7.1. Bijlage 1: Vragenprotocol

Datum	
Bedrijf	Soort bedrijf: <ul style="list-style-type: none"> ○ Regulier agrarisch bedrijf ○ Samenwerkingsverband met zorgsector ○ Instellingsboerderij Doelgroep(en):
Gegevens Geïnterviewde	Naam: Functie:

1. Algemene informatie

- Welk soort bedrijf heeft u en welke nevenactiviteiten worden er uitgevoerd?
- Wanneer bent u gestart met een zorgtak binnen uw bedrijf?
- Waarom bent u daarmee gestart?
- Met welke doelgroep(en) werkt u?
- Hoeveel deelnemers/hulpboeren komen er per dag/per week?
- Op welke manier wordt dit gefinancierd?
- Wie neemt de begeleiding van de hulpboeren op zich?
- Hoe ziet een werkdag er uit, voor deelnemers en voor u?

2. Werkzame elementen van zorglandbouw

- Groene Zorg kent succes en groeit enorm. Waaraan schrijft u dat succes toe?
- Wat zijn volgens u de belangrijkste redenen waarom landbouw en zorg een geslaagde combinatie vormen?
- Kan u benoemen wat uw bedrijf uniek maakt?

- Wat zijn voor u de voordelen van het runnen van een zorgboerderij?
- Wat zijn voor u de grote knelpunten bij het runnen van een zorgboerderij?
- Hoe zou u de positie van de hulpboeren omschrijven?
(helpen/samenwerken, evenwaardig, ondergeschikt,...)

3. Standaardisering en Kwaliteitsbewaking

Het is hier voornamelijk van belang het dat er een kwaliteitsvolle samenwerking tot stand komt tussen de zorglandbouwer, de cliënt en de voorziening waarmee men samenwerkt. Verder houdt kwaliteit hier een aantal praktische regelgevingen in ivm veiligheid, hygiëne, verzekeringen,...

Als zorgboerderijen deze praktische zaken in orde hebben, krijgen ze een erkenning en ook een subsidie. Wanneer de samenwerking van start gaat blijft kwaliteitsbewaking aan de orde.

- Hoe wordt de kwaliteit van de hulpverlening/dagbesteding op zorgboerderijen in Vlaanderen bewaakt?
- Vindt u dat u voldoende ondersteuning krijgt bij het leveren van kwaliteitsvolle begeleiding en ondersteuning aan cliënten?
- Van wie krijgt u die ondersteuning?
- Hoe zou vorming of ondersteuning er moeten uit zien?
- Is het volgens u noodzakelijk dat er enige vorm van standaardisering komt, zowel op nationaal als op internationaal vlak?
Zo ja, hoe ziet u dit concreet? Welke maatstaven vindt u belangrijk?
- Hoe kan volgens u gegarandeerd worden dat het belang van de cliënt voorop staat?
- Hoe ervaart u het zoeken naar evenwicht tussen het zorgaspect binnen uw bedrijf en de economische bedrijfsvoering?

4. Professionalisering

Voorzieningen voor zorg en ondersteuning zijn gegroeid vanuit een caritasgedachte. Ze vormen een afspiegeling van het systeem van sociale zekerheid dat sinds de 2de WO vooral steunt op de solidariteitsgedachte. Deze evolutie wordt de laatste dertig jaar vooral gekenmerkt door specialisatie en professionalisering. Dit heeft een positieve invloed op de kwaliteit van zorg en begeleiding, maar houdt ook een gevaar in voor verdinging. Dit wil zeggen dat problemen of zelfs mensen worden gezien als een ding. Hun problemen worden onteigend en worden besproken door professionelen.

Professionele zorg is:

- *letterlijk: Beroepsmatige zorg, dus uitgevoerd door iemand die daarvoor is opgeleid. Door iemand met kennis van zaken*
  - *Planmatig*
  - *Methodische aanpak*
-
- Hoe zou u uw eigen positie, uw rol ten opzichte van de cliënten omschrijven?
  - Hebt u een opleiding in de zorgsector genoten?
    - Zo ja, vindt u dit noodzakelijk voor het runnen van de zorgtak binnen uw bedrijf?
    - Zo nee, vindt u dit een gemis tijdens het werken met de cliënten binnen de zorgtak van uw bedrijf?
  - Denkt u dat uw opleiding of achtergrond invloed heeft op de relatie met cliënten?
  - Wordt er gewerkt volgens een bepaalde methode, is er een ondersteuningsplan waarop u kan terugvallen, ...?

7.2. Bijlage 2: Formulier Geïnfomeerde Schriftelijke Toestemming

GEÏNFOMEERDE SCHRIFTELIJKE TOESTEMMING

Deelname exploratief onderzoek naar de werkzame elementen van een zorgboerderij.

Ik,

.....
(volledige naam in drukletters a.u.b.)

- begrijp dat de afname van dit interview kadert in de opdracht van de masterproef die studenten 2de Master Orthopedagogiek (UGent) dienen uit te voeren in het kader van hun opleiding;
- heb voldoende informatie gekregen omtrent het doel van het onderzoek;
- begrijp dat alle gegevens die ik in het kader van dit interview verstrek geheel vertrouwelijk en anoniem zullen worden verwerkt en enkel in functie van dit onderzoek zullen worden gebruikt;
- ga akkoord dat er contact met mij wordt opgenomen in verband met een afspraak wanneer het interview door kan gaan
- heb elke vraag in verband met het onderzoek kunnen stellen;

Ik weet dat mijn deelname aan het onderzoek op vrijwillige basis gebeurt.

Ik weet dat ik mijn deelname aan het onderzoek kan stopzetten

- op elk ogenblik
- zonder opgave van reden

Datum, Handtekening respondent

Datum, Handtekening student

7.3. Bijlage 3: Korte omschrijving van de deelnemende zorgboerderijen

Zorgboerderij 1

Op deze boerderij word je heel hartelijk ontvangen door de boer en boerin des huizes. Het is een kleinschalig bedrijf en de familiale sfeer wordt hier hoog in het vaandel gedragen. Er worden ponylessen georganiseerd voor kleuters en men ontvangt er schoolgroepen voor boerderijeducatie. De boer en boerin vertellen vol enthousiasme over hun geiten en schapen. Er is een kaasmakerij en er wordt nog op traditionele wijze wol verwerkt. Je kan er kennis maken met de eenvoud en de authenticiteit van het boerenleven.

Zorgboerderij 2

Wie van paarden houdt is hier aan het juiste adres. Op dit bedrijf worden paarden gefokt en gemolken. De boer en boerin zijn echte ondernemers en zijn gepassioneerd door hun dieren. Hoewel er veel bedrijvigheid is, straalt de omgeving met de grote kuddes paarden een enorme rust uit. Ook hier komen vaak schoolgroepen op bezoek, die kunnen genieten van een leerrijke ontdekkingstocht over de boerderij en de natuur in de omgeving.

Zorgboerderij 3

Op deze boerderij is eenvoud troef. De boer en boerin zorgen met veel liefde voor hun vier kinderen en met evenveel liefde voor hun dieren. Hier wordt hard gewerkt en iedereen steekt de handen uit de mouwen. De boerderij en de omgeving ademen rust uit. Ook hier kunnen de hulpboeren meegaan in het dagelijkse leven van de landbouwers.

Zorgboerderij 4

Deze boerderij heeft veel verschillende takken, en dat wordt erg geapprecieerd door de hulpboeren. Er zijn koeien, varkens, pony's, kippen, katten, honden en zelfs vissen. De zorgboerin is een zorgzame moeder van vier, en de hulpboeren mogen meegenieten van het gezinsleven.

Zorgboerderij 5

Deze boerderij wordt met veel enthousiasme geleid, door mensen met kennis van zake. De boerin is ergotherapeute van opleiding en neemt het zorgaspect met veel liefde op zich. Ook hier heerst een aangename familiale sfeer, en de hulpboeren mogen altijd mee aan tafel schuiven samen met het hele gezin.

Zorgboerderij 6

Dit is een zeer levendig tuinbouwbedrijf, waar naast de hulpboeren ook veel andere werknemers zich dagelijks inzetten voor het verzorgen van de plantjes en dus voor een goeie oogst. De boer is

zeer gedreven, en zeer dankbaar tegenover zijn werkkrachten. De hulpboeren kunnen hier een plaatsje bemachtigen binnen het team, en hun werk wordt enorm geapprecieerd.

Zorgboerderij 7

Dit is een biologisch tuinbouwbedrijf en de boer des huize werkt gedreven om zijn idealen waar te maken. Ook hier maakt de hulpboer deel uit van het team dat achter de boerderij staat. Het sociale en familiale aspect is ook hier van groot belang. Op deze boerderij kan iedereen in alle rust en vrijheid aan zichzelf werken en vooral genieten van de natuur.

7.4. Bijlage 4: Boomstructuur

Code System [483]

Algemene informatie [0]

Doelgroep [15]

Beschrijving bedrijf [10]

Omschrijving werkdag [14]

Begeleiding [10]

Aantal deelnemers [12]

Financiering [16]

Startjaar [7]

Hulpboer [0]

Werkzame elementen [0]

Boerderijspecifiek [0]

Stabiliteit/ structuur [4]

Levendigheid [2]

Gemeenschap [6]

Zichtbaar resultaat [2]

Zinvol werk [8]

Familiale sfeer [15]

Rol van de boer [10]

Diverse werkzaamheden [10]

Vanuit zorgperspectief [0]

Het gewone leven [3]

Mogelijkheden ipv beperkingen [4]

Geen instituutsfeer [13]

Individuele begeleiding [9]

Nieuwe sociale contacten [5]

Omgevingsfactoren [0]

Buiten zijn [4]

Fysiek werk [5]

Rust en ruimte [8]

Contact met natuur [11]

Leven [2]

Dieren [11]

Effecten [1]

Mentaal [25]

Sociaal [4]

Fysisch [6]

Zorgboer [0]

Taakomschrijving [18]

Voordelen [0]

Imago landbouw [1]

Extra werkracht [7]

Sociaal contact [3]

Meer voldoening [4]

Verrijkend [4]

Nadelen [1]

Slechte communicatie voorziening [3]

Verkeerde motivatie [3]

Weinig zekerheid [4]

Lager rendement [2]

Meer verplichtingen [5]

Meer praktische regelingen [3]

Privacy [9]

Opleiding/achtergrond [11]

Motivatie [7]

Overtuiging [1]

Sociaal contact [2]

Opleiding [3]

Spontaan gegroeid [6]

Op vraag [3]

Idealisme/sociaal engagement [8]

Praktisch [6]

Werkwijze [15]

Kwaliteit [36]

Ondersteuning [33]

Standaardisering [11]

Professionalisering [22]

Sets [0]